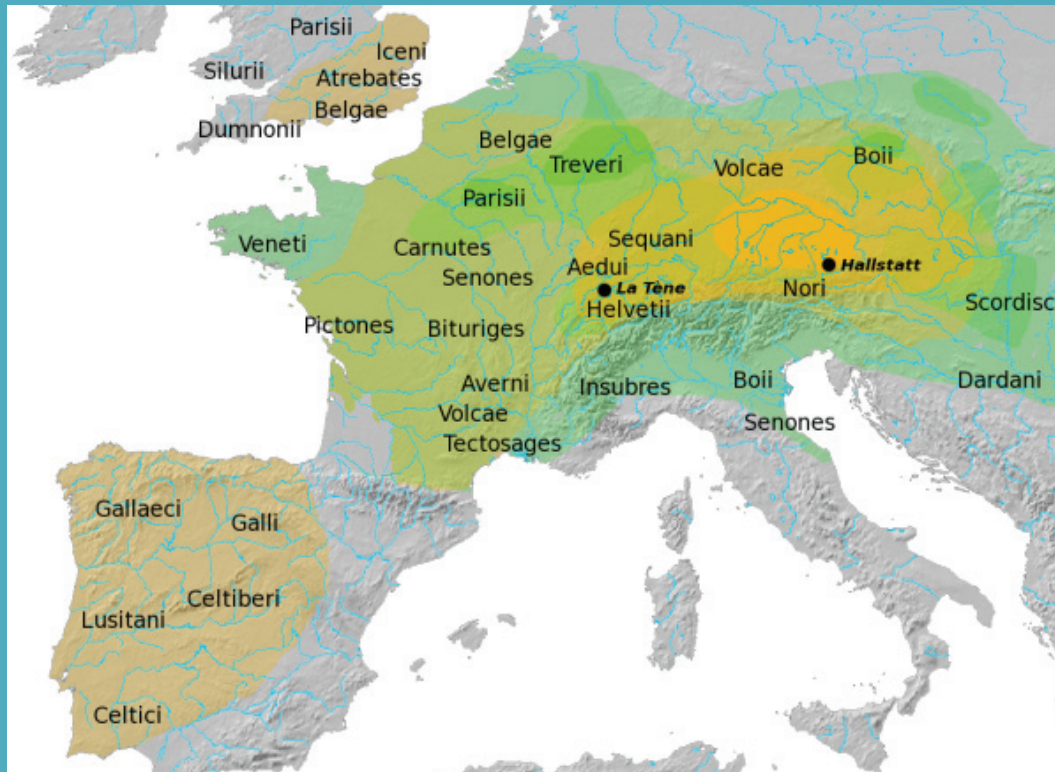

Pohřební ritus – Doba železná

cca 800 až 0 př. n. l.

Toto období se dělí na dvě základní fáze

1. Starší doba železná cca 800 až 450 př.n.l. – která je spojována s Halštatským kulturním okruhem – Doba Halštatská
2. Mladší doba železná cca 450 až 0 – která je spojována s laténským kulturním okruhem.

Celkový pohled na rozsah halštatské a laténské kultury. Centrum území, Hallstatt (800 př. n. l.).

Centrem území laténské kultury (La Tène, 450 př. n. l.) Území osídlená keltskými kmeny jsou vyznačena názvy.

Starší doba železná – Doba halštatská– cca 800 až 450 př. n. l.

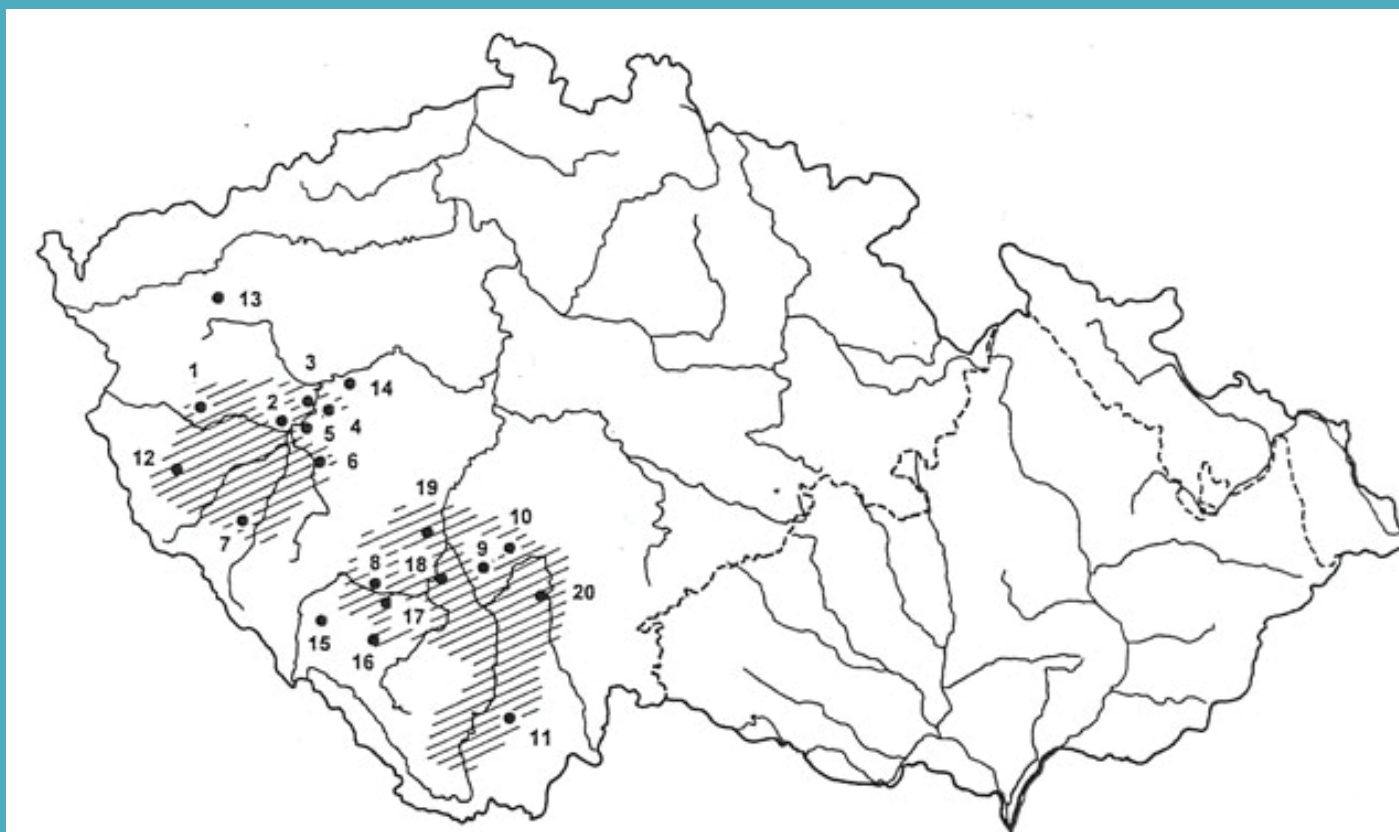
Na území České republiky se stýkají dva hlavní kulturní okruhy.

Západní halštatský okruh spojovaný s Kelty reprezentují u nás Halštatská mohylová kultura rozšířená v jižních a západních Čechách a Bylanská kultura známá ze středních Čech.

Východní halštatský okruh spojovaný s Ilyry představuje kultura Horákovská rozšířená na jižní Moravě.

Plynulé pokračování kultur popelnicových polí představuje Platěnická (Slezskoplatěnická) kultura rozšířená v severních, východních Čechách, ve Slezsku a střední Moravě.

Halštatská mohylová kultura – cca 800 až 450 př. n. l.

Území mohylové kultury v mladší a pozdní době halštatské

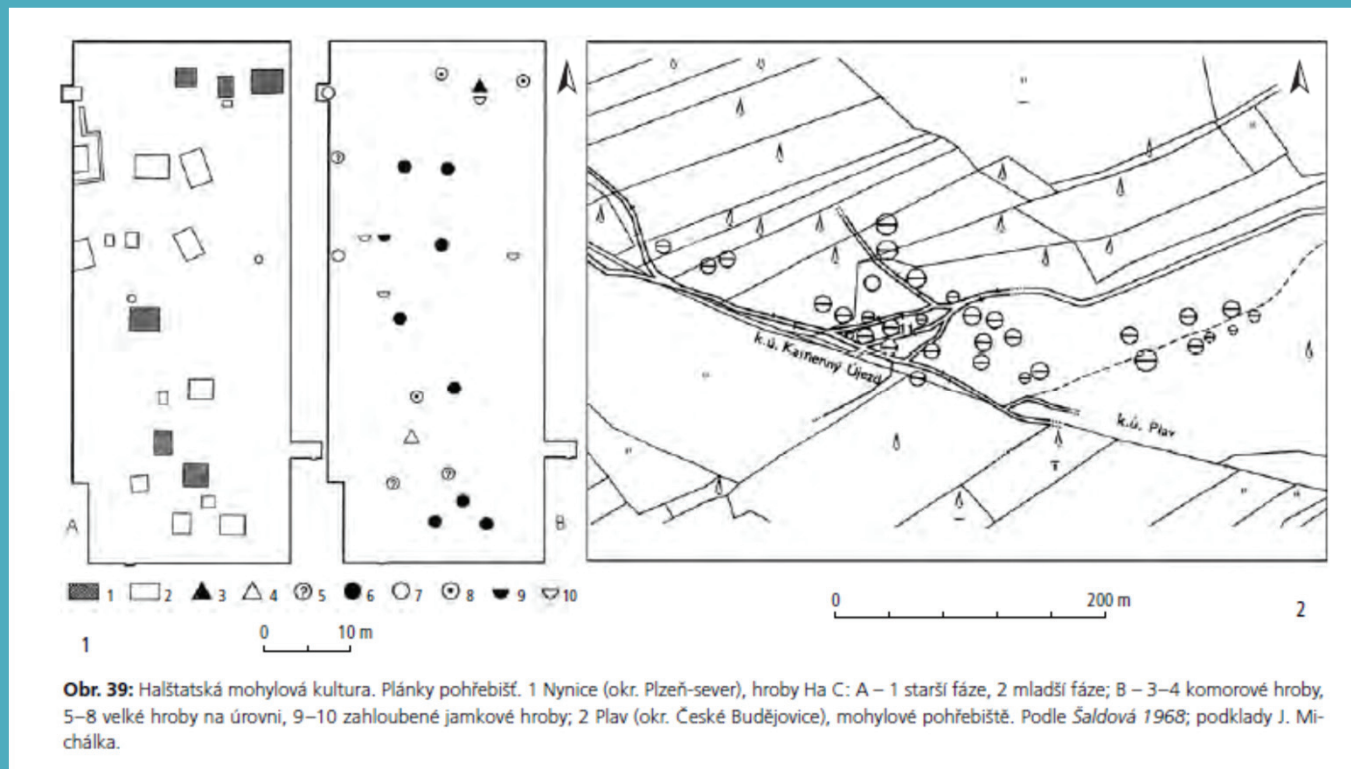
Halštatská mohylová kultura: 1 Kšice, 2 Plzeň-Roudná, 3 Nynice, 4 Újezd u Sv. Kříže, 5 Dýšina, Kyšice, Plzeň-Červený Hrádek, 6 Sedlec, Štáhlavy, Žákava, 7 Tajanov, 8 Katovice/Kněží hora, 9 Nemějice, 10 Řepeč, Sepekov, 11 Plav

Pozdně halštatské až časně laténské období: 12 Mířkov, Svržno, Štítary-Hostětice, 13 Sovolusky, 14 Chlum, Kladruby, 15 Albrechtice/Sedlo, 16 Zálezly/Věmec, 17 Libětice, Němětice, 18 Hradiště u Písku, 19 Boudy, 20 Rybova Lhota, Skalice, Soběslav/Svákov

Pohřebiště jsou pravděpodobně všechna mohylová. Vzdálenosti a rozmístění hrobů, které se při výzkumech jeví jako ploché napovídá, že původně byly kryty mohylovými náspy.

Často jsou dále užívány staré pohřební areály situované obvykle na mírně vyvýšených terénních polohách – návrších nebo jejich svazích.

Mohyly bývají seskupeny v menších pohřebních areálech nejčastěji o 2-5 mohylách. Časté jsou i větší mohylníky až o 40 mohylách. Zatím největší doložený mohylník v jižních Čechách v lese Hroby u Křtěnova mohl původně sestávat ze 300–400 mohyl, z nichž se dodnes zachovalo 96. Ze západních i jižních Čech je známo několik desítek mohylníků s pohřby tohoto období.

Mohyly mají kruhový až mírně oválný půdorys. Rozměry se pohybují od 5 po 20 metrů v průměru a výška do 2 m, výjimečně až 4 m. Jejich vnitřní konstrukce sestává z hlíny, kamene a někdy i ze dřeva. Tvoří ji nejčastěji 1–2 kamenné obvodové věnce (Hosín-Dobřejovice), kamenný plášť a kamenná kupa (kužel) nebo také jen hlinitý násep. Některé starší hroby (Ha C1) měly kruhový kamenný kryt (Štáhlavice-Beztehov, Radčice).

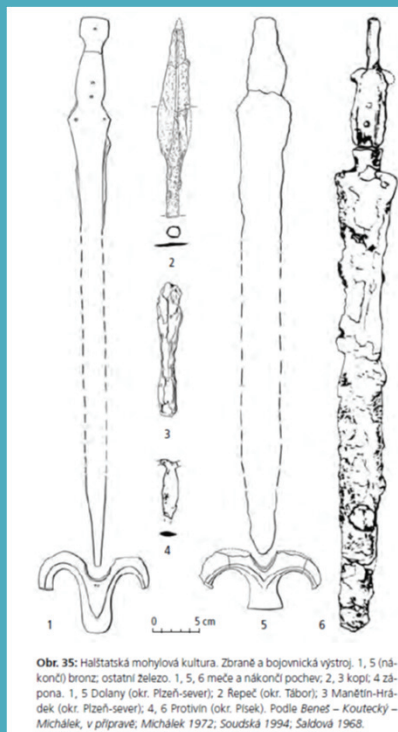

Obr. 40: Halštatská mohylová kultura. Mohyla s kamennou komorou a věncem. Hosín-Dobřejovice (okr. České Budějovice), výzkum 1973. Foto A. Beneš.

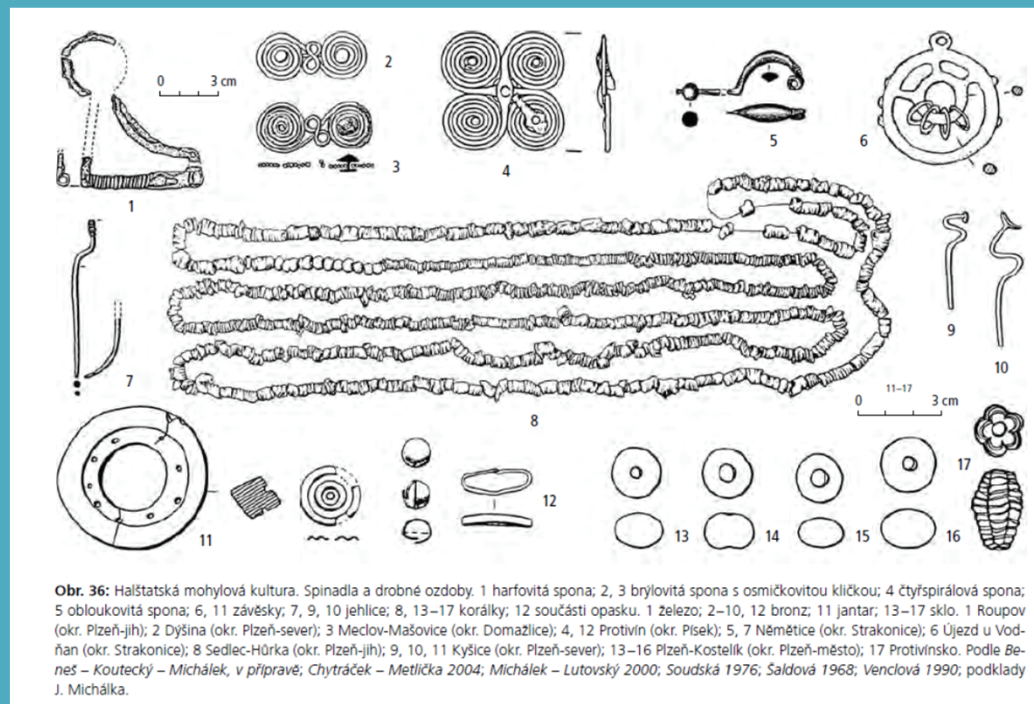
Charakteristický je birituální pohřební ritus, přičemž kostrové hroby jsou daleko méně početné než žárové. Žárový způsob pohřbívání je obecně považován za dědictví kultur popelnicových polí. Kostrový či žárový pohřeb mohl být uložen jak v centrální části mohyly, tak na jejím obvodu.

Žárové hroby jsou budovány do detailů stejně jako hroby určené pro nespálená těla. Spálené pozůstatky bývají často uloženy v místech, kde se v kostrovém hrobě nalézala hlava.

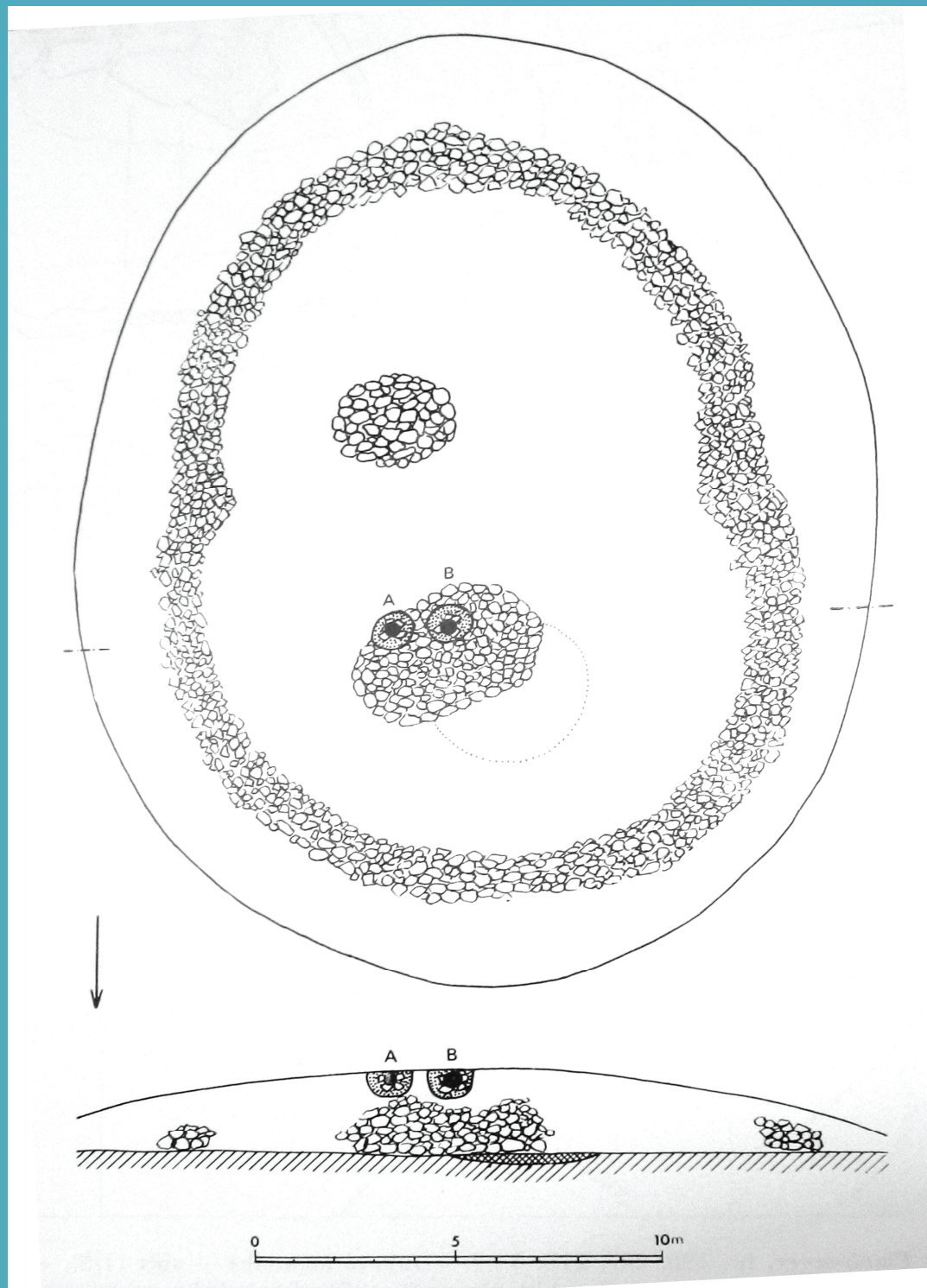
Rozdíly mezi muži a ženami se projevují zejména ve výbavě hrobů: železný meč a nůž se objevují v mužských hrobech, železný nožík v ženských hrobech, skleněné korálky a neurčitelné železné předměty v hrobech nedospělých jedinců.

Obr. 35: Halštatská mohylová kultura. Zbraně a bojovnícká výstroj. 1, 5 (nákončí) bronz; ostatní železo. 1, 5, 6 meče a nákončí pochev; 2, 3 kopí. 4 zbraň. 1, 5 Dolány (okr. Plzeň-sever); 2 Repeč (okr. Tábor); 3 Manětín-Hrádek (okr. Plzeň-sever); 4, 6 Protivín (okr. Písek). Podle Beneš – Koutecký – Michálek, v přípravě; Michálek 1972; Soudská 1994; Saldová 1968.

Obr. 36: Halštatská mohylová kultura. Spinadla a drobné ozdoby. 1 harpovitá sponja; 2, 3 bryolovitá sponja s osmičkovitou klíčkou; 4 čtyřspirálová sponja; 5 obloukovitá sponja; 6, 11 závěsky; 7, 9, 10 jehlice; 8, 13–17 korálky; 12 součásti opasku. 1 železo; 2–10, 12 bronz; 11 jantar; 13–17 sklo. 1 Roupov (okr. Plzeň-jih); 2 Dyšina (okr. Plzeň-sever); 3 Meclov-Mašovice (okr. Domažlice); 4, 12 Protivín (okr. Písek); 5, 7 Némětice (okr. Strakonice); 6 Újezd u Vodňan (okr. Strakonice); 8 Sedlec-Hůrka (okr. Plzeň-jih); 9, 10, 11 Kyšice (okr. Plzeň-sever); 13–16 Plzeň-Kostelík (okr. Plzeň-město); 17 Protivínsko. Podle Beneš – Koutecký – Michálek, v přípravě; Chytráček – Metlička 2004; Michálek – Lutovský 2000; Soudská 1976; Saldová 1968; Venclová 1990; podklady J. Michálka.

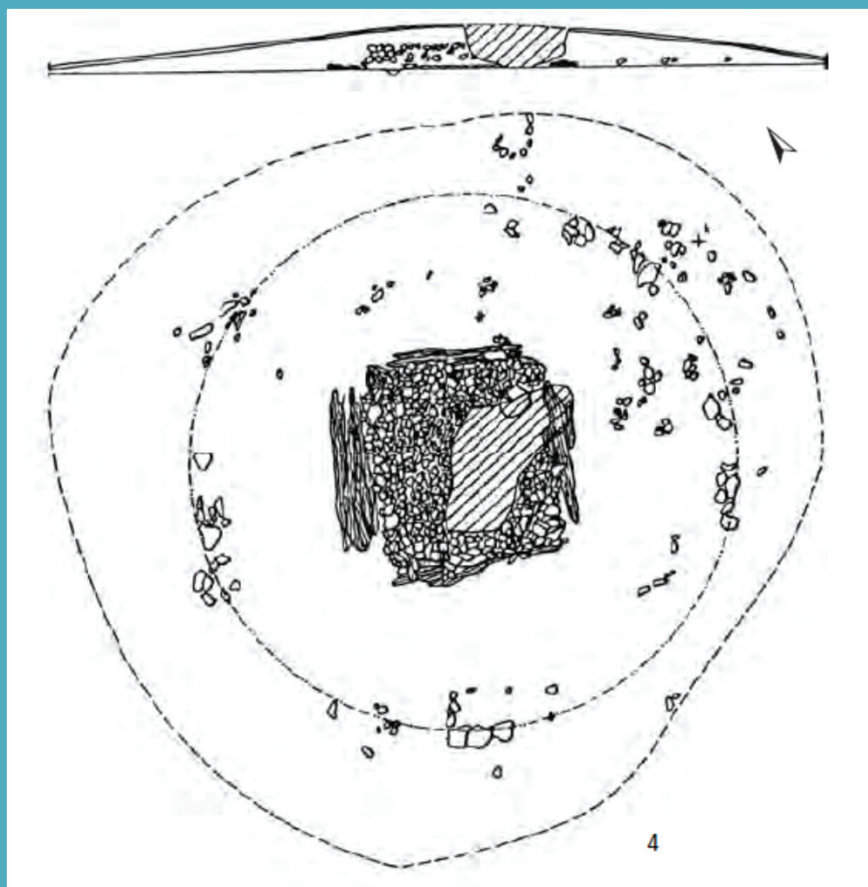

Mnoho žárových pohřbů v jižních a západních Čechách bylo také uloženo jako pohřby dodatečné do násypů starších mohyl, a to nehluboko pod povrch v centrální části nebo na různých světových stranách po obvodu mohyly.

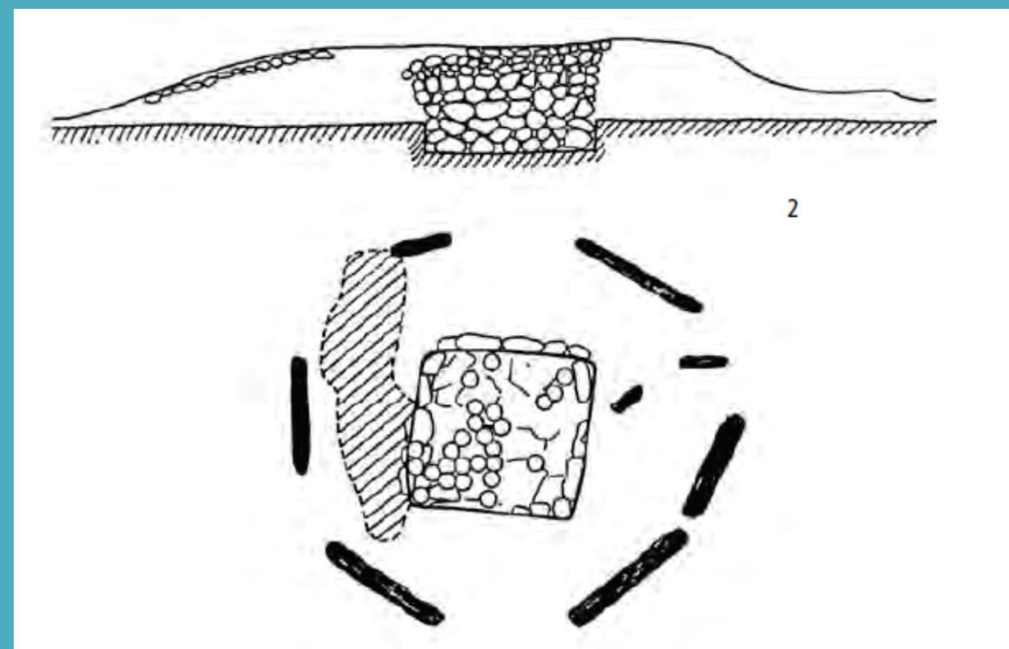
Mohyla č. 1 z lokality Žákava – Svárče s dvěma dodatečnými pohřby

Typy hrobových konstrukcí:

1. **Komorové hroby.** Komory mají čtvercový nebo nepravidelně obdélníkový půdorys (rozměry např. na pohřebišti v Nynicích 260 × 180 cm, 170 × 150 cm) a bývají zavalené několika vrstvami kamene. Konstrukce ze dřeva či kamene mohla dosahovat až k povrchu mohyly. Komory byly často postaveny na úrovni terénu, výjimečně mohly být i zahloubené.

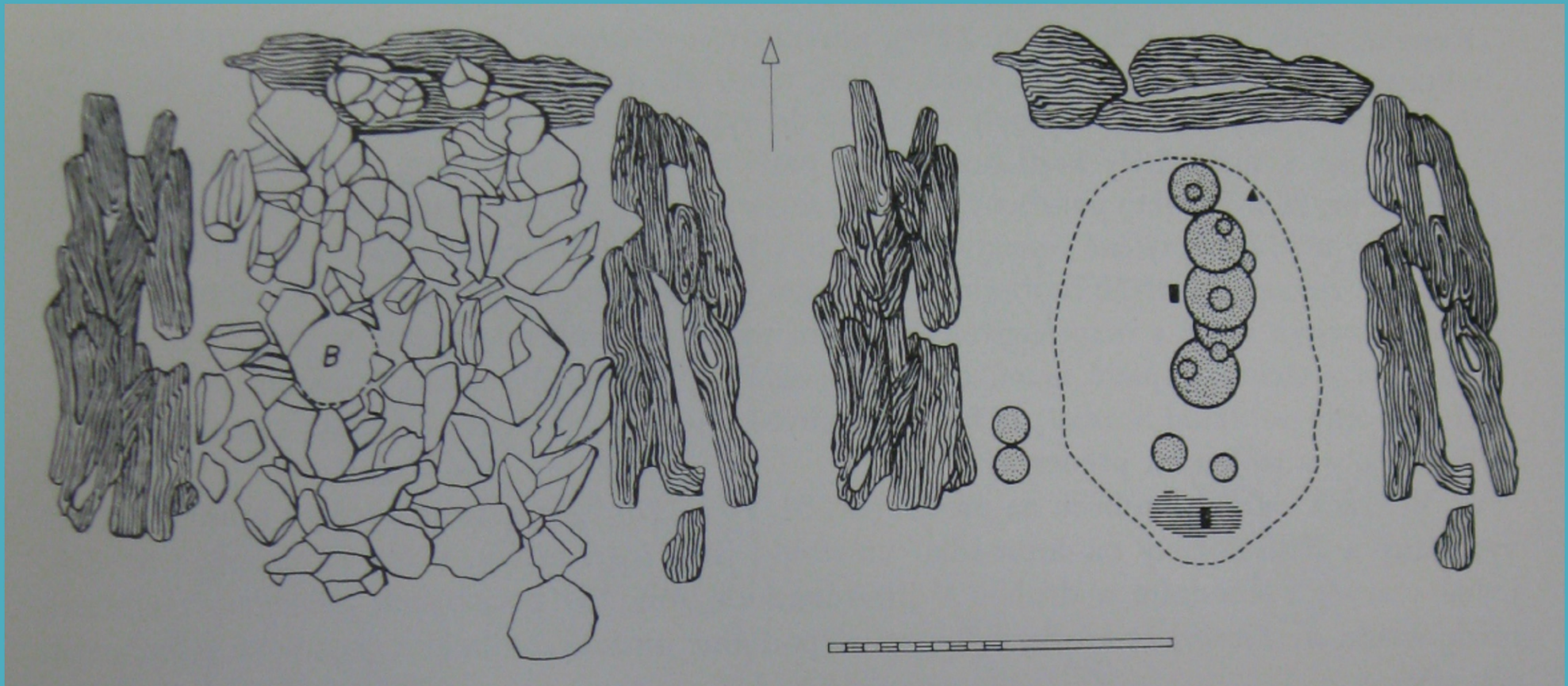

Komorový hrob na úrovni terénu z lokality Kšice v okrese Tachov.

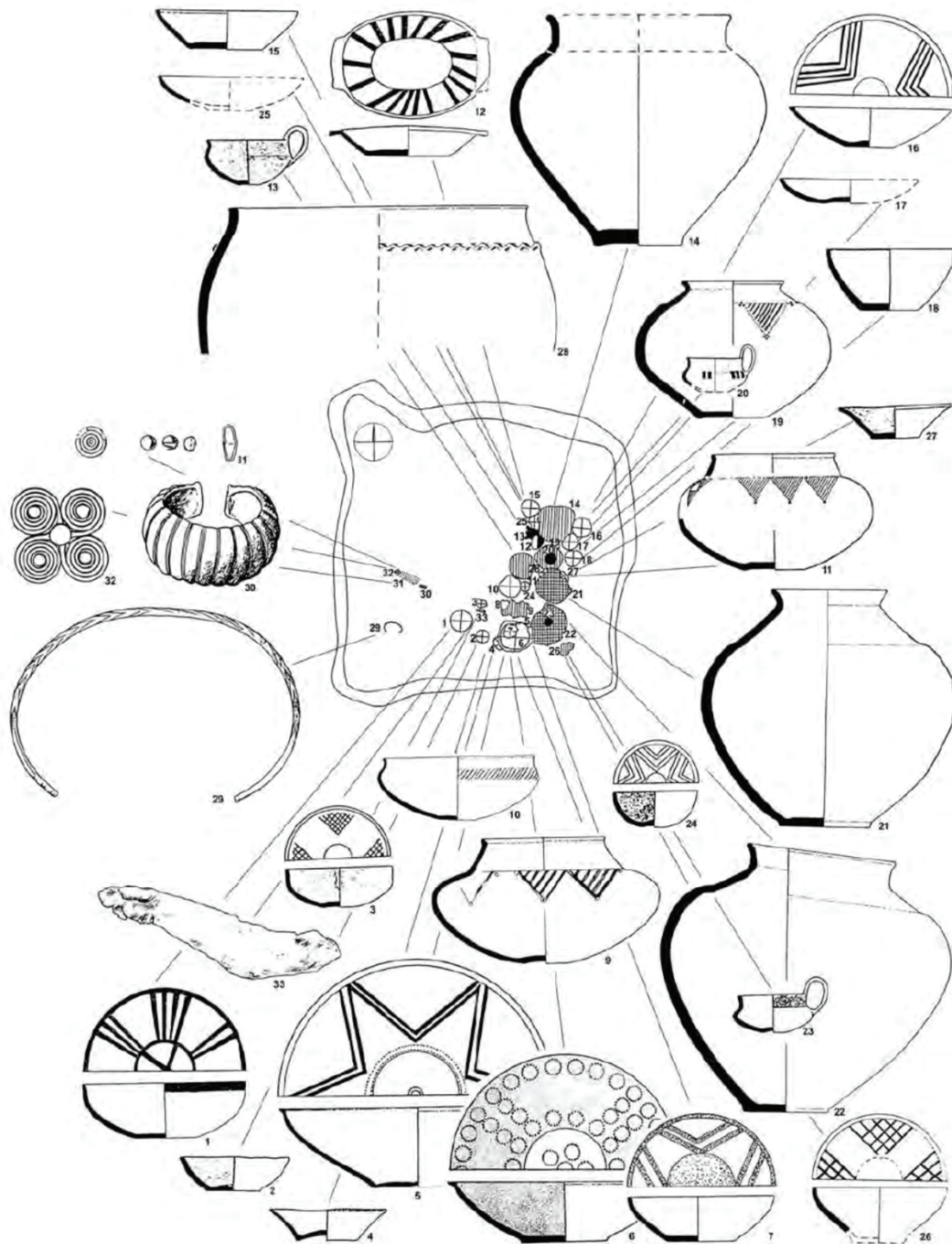

Zahloubený komorový hrob z lokality Újezd u Sv. Kříže (okr. Rokycany) mohyla 4.

Hrobové komory byly zpravidla orientovány podle světových stran. Žárový pohřeb byl uložen v nádobě nebo také rozptýlen na vrstvě uhlíků. Často jsou spálené kosti roztroušeny ještě i mimo popelnici (Nynice, Bdeněves). Podél stěn hrobové komory se někdy nacházejí pozůstatky pohřební hranice v podobě zuhelnatělých dřevěných trámů.

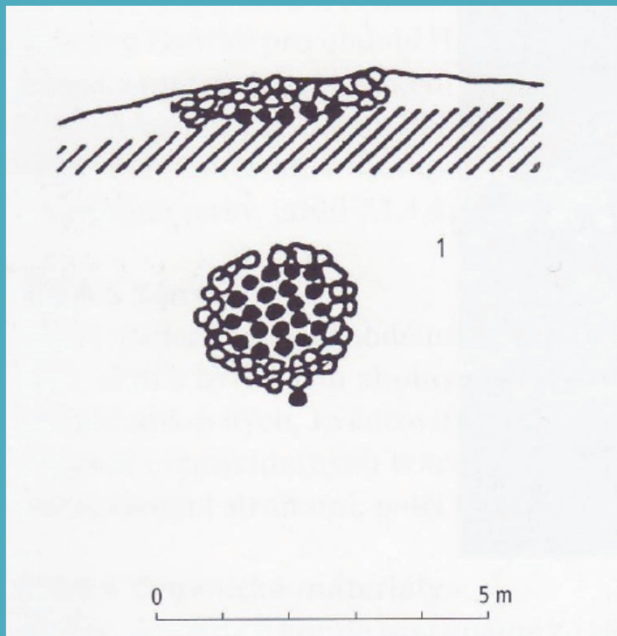
Hrobová komora ohraničená zuhelnatělými trámy.

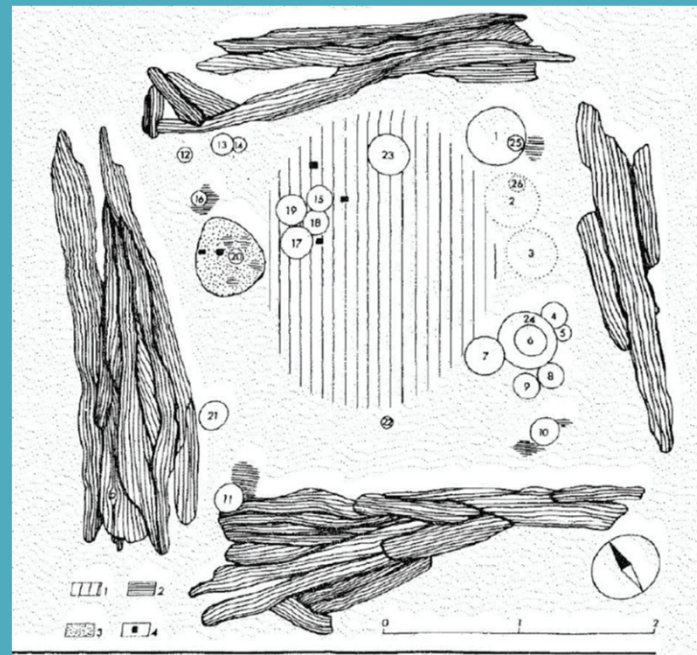
Obr. 42: Halštatská mohylová kultura. Uložení výbavy v hrobové komoře. Protivín (okr. Písek), moh. 1/1970. Podle Beneš – Koutecký – Michálek, v přípravě.

Kostrové pohřby jsou, podle nálezů z jižních Čech v komoře uloženy při západní stěně a jsou orientovány hlavou k severu. Výbava pohřbu, především velké množství keramiky (až 50 nádob), součásti koňských postrojů a další milodary se nachází při východní a jižní stěně komory, ale i jinde. Pokud byl do komory uložen vůz nebo jeho části (např. Zbislav), pak se nacházejí při západní stěně, oja jeho směřují k jihu; na voze ležela pohřbená osoba. Ostatní výbava byla v hrobech s vozy uložena při východní stěně komory.

2. Velké hroby čtvercového, obdélníkového nebo elipsovitého půdorysu (délka 200–400 cm) založené na úrovni terénu. Tyto hroby se často nachází na zbytcích spálené hranice, která zaujímá větší plochu než vlastní hrob. Ten bývá ohraničený spálenými poleny z hranice nebo i jednoduchou kamennou zídkou. Žárový pohřeb může být uložen v jihozápadním rohu v nádobě (Nynice, Radčice hr. 129) nebo na hromádce (Kšice moh. 21). Ojediněle stála nádoba se žárovým pohřbem v rohu jihovýchodním, severovýchodním nebo uprostřed. V rozích se nacházejí také hromádky pečlivě vysbíraných spálených kostí, které mohly být původně uloženy v obalu z organické látky. Vzácná je přítomnost zvířecích kostí v zásypu u nádob (Nynice hr. 34). Počet nádob kolísá od devíti do třiceti. V případě těchto hrobů je možné uvažovat o spálení mrtvého na místě hrobu.

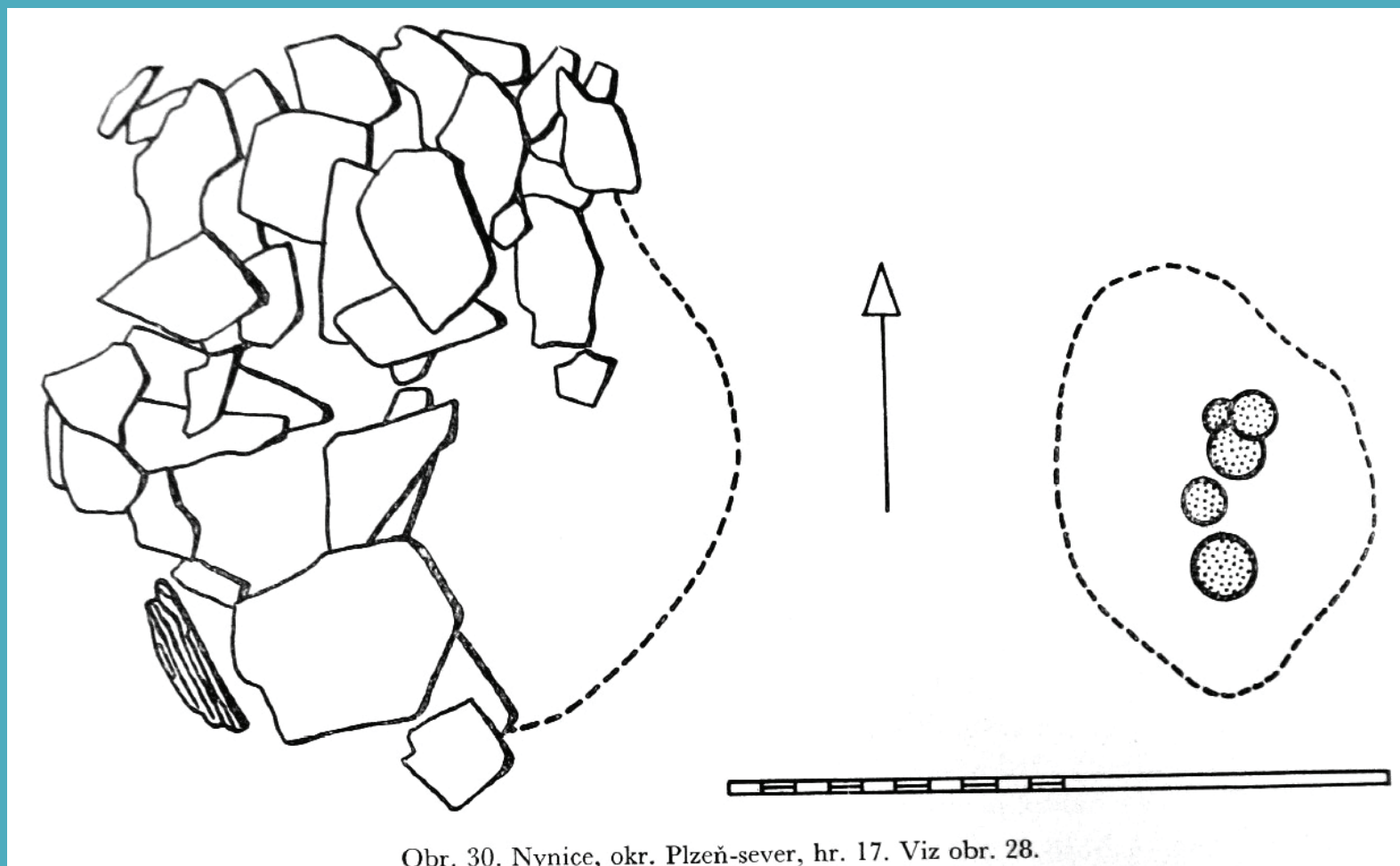

Velký hrob na úrovni z lokality Štáhlavice-Beztehov (okr. Plzeň-jih), mohyla 1.

Hrob čtvercového půdorysu v mohyly č. 21 z lokality Kšice.

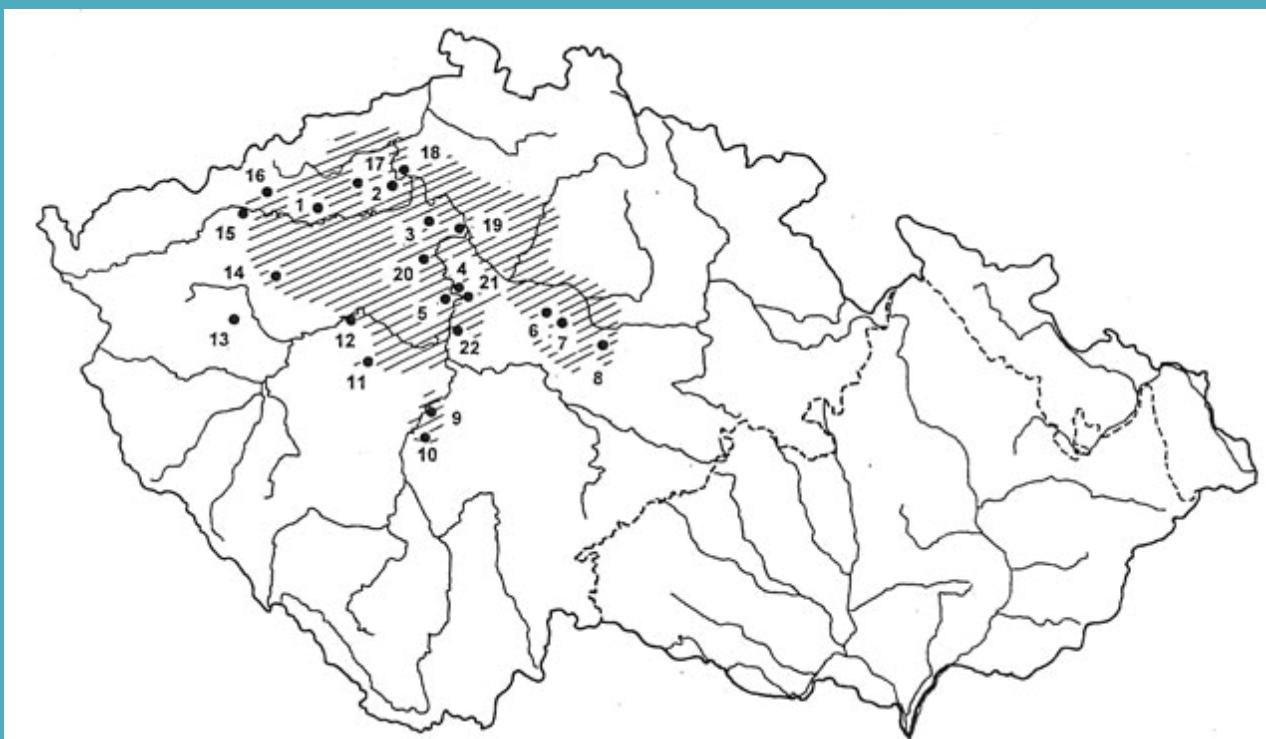
3. **Malé zahloubené hroby.** Tvoří je mělká oválná jáma o průměru 80–200 cm, zavalená několika vrstvami kamenů. Hroby obsahují menší počet nádob (2–8 kusů), spálené kůstky jsou většinou rozptýleny mezi popelem a uhlíky v jamce, jen ojediněle uloženy v nádobě. S ukládáním pohřbů do nádob souvisí zvyk dávat do hrobů nádoby s otvorem ve dně, který se interpretuje jako obyčej prozrazující víru v posmrtný život duše.

Obr. 30. Nynice, okr. Plzeň-sever, hr. 17. Viz obr. 28.

Bylanská kultura – cca 800 až cca 550 př. n. l.

Bylanská kultura byla pojmenovaná podle nálezu pohřebiště u Bylan nedaleko Českého Brodu. Naleziště známe především ze středních Čech.

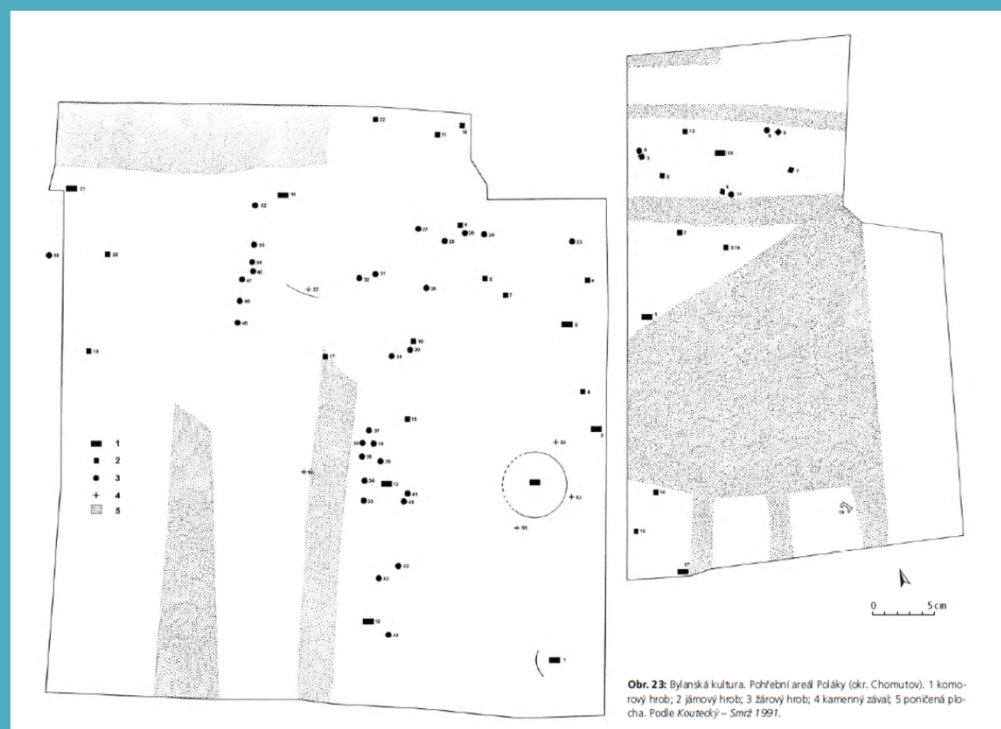
Bylanská kultura (území bylanské kultury v mladší a pozdní době halštatské)

*Bylanská kultura: 1 Rvenice, 2 Lovosice, Lhotka, 3 Račiněves, Straškov,
4 Praha-Troja/Podhoří, 5 Praha-Bubeneč, Praha-Střešovice, 6 Bylany, 7 Hradenín,
Plañany, 8 Kutná Hora/Cimburk, 9 Hrachov*

*Pozdně halštatské až časně laténské období: 10 Krašovice, 11 Lochovice, Otmíče, Želkovi-
ce, 12 Branov, 13 Manětín, 14 Hořovičky, 15 Kadaň, Hradec, 16 Droužkovice, 17 Rado-
vesice, 18 Libochovany, 19 Hořín, 20 Minice, 21 Praha-Hloubětín, 22 Dolní Břežany,
Lhota/Závist*

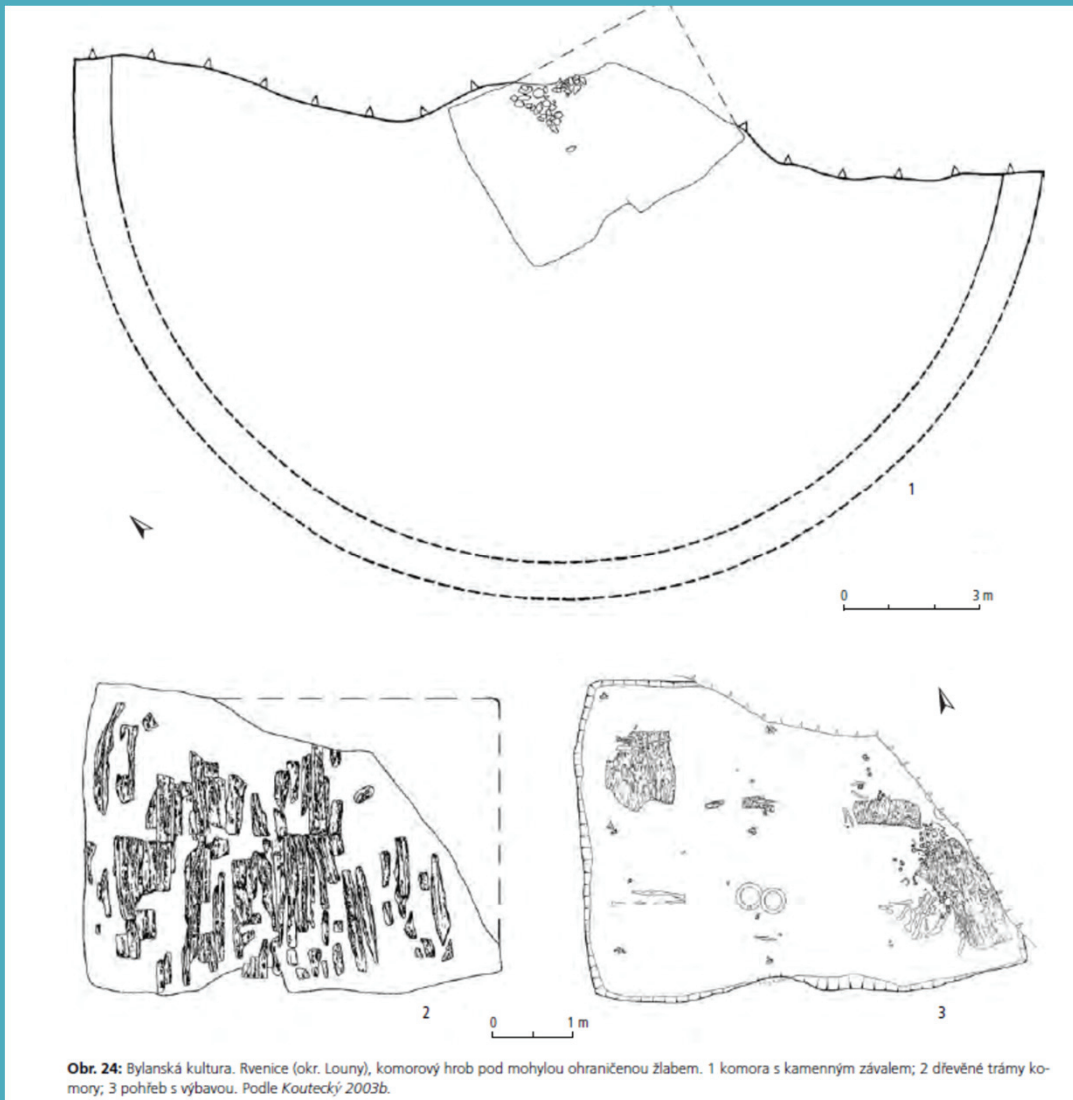
Pohřební areály bylanské kultury jsou situovány na vyvýšených místech. V Hradeníně činila vzájemná vzdálenost pohřebního a obytného areálu 250–400 m.

Plocha souvisle pokrytá hroby mohla činit až 1,5 km² a na takové ploše by počet hrobů mohl dosáhnout až 300; tento odhad vychází z údajů o pohřebišti v Praze-Bubenči. Další známé pohřební areály však neobsahovaly ani stovku hrobů, zpravidla jen několik desítek hrobů. Kvantitativní údaje z jen torzovitě prozkoumaných pohřebních areálů ovšem nejsou průkazné. Malé žárové hroby jamkové se často nacházejí v blízkosti velkých komorových hrobů, resp. mezi nimi; někdy tvoří skupiny. Hroby s více pohřby se objevují na všech pohřebištích s větším počtem hrobů.

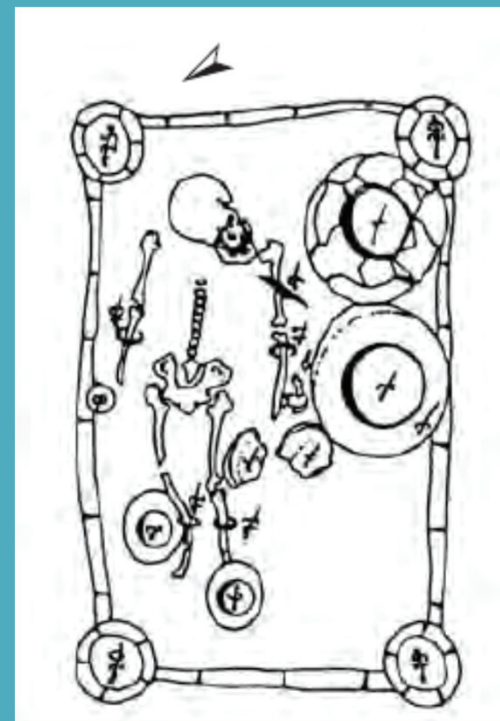
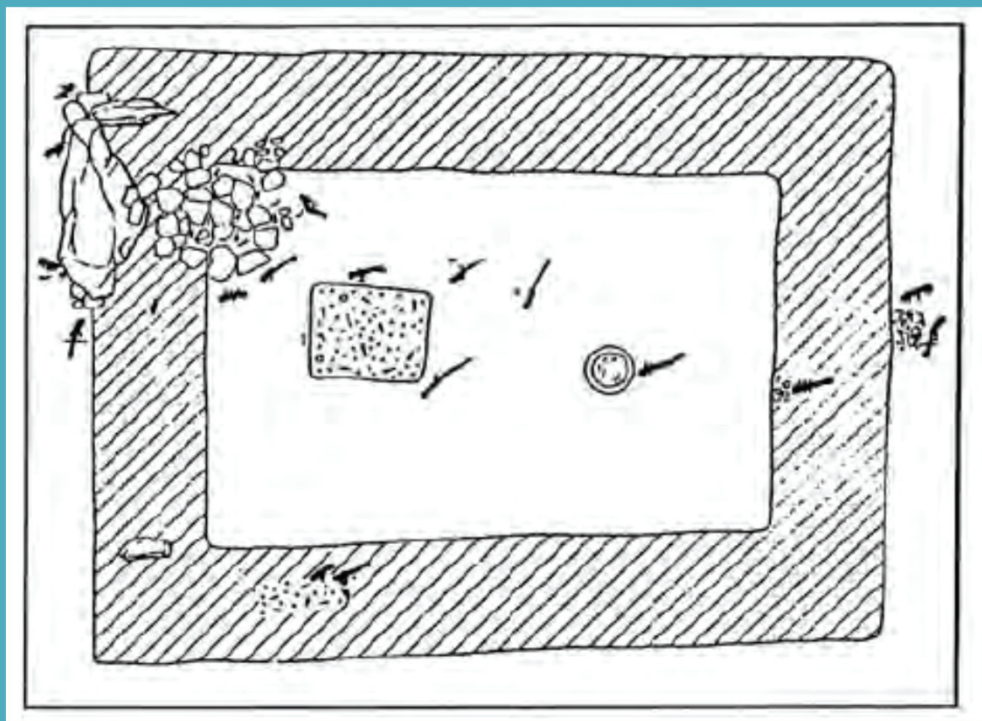
Plánek pohřebního areálu Bylanské kultury na lokalitě Poláky (okr. Chomutov)

Pro bylanskou kulturu je charakteristická biritualita, tedy kostrový i žárový pohřební ritus; pohřby obojího ritu se mohou v hrobech vyskytovat společně. Některé typy hrobů byly uloženy pod mohylami, které se však často na území bylanské kultury nezachovávají a doklady pro ně jsou jen nepřímé. Indiciemi pro jejich existenci může být vyznačení obvodu nebo vzájemná vzdálenost hrobů.

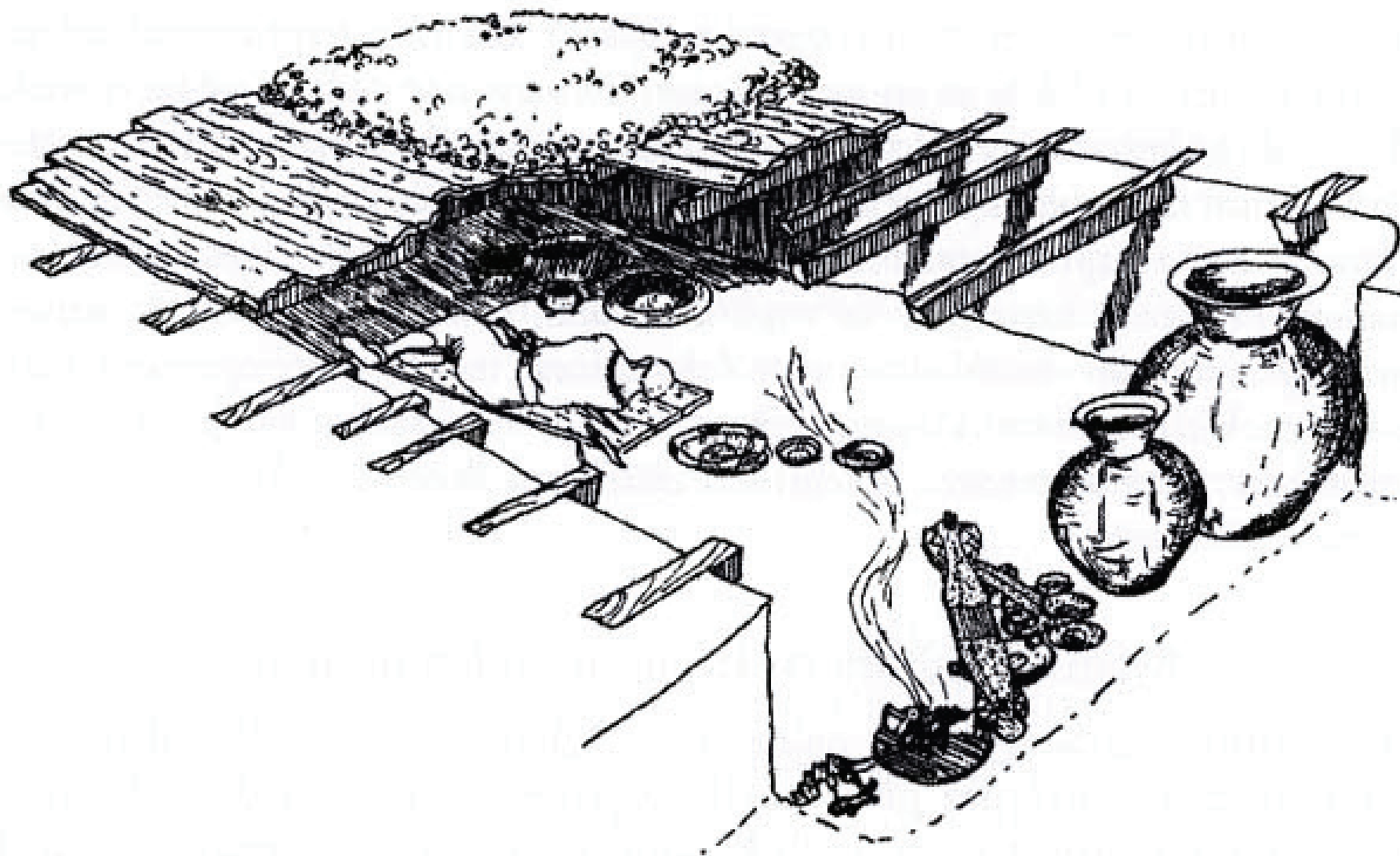

Základní typy hrobových situací bylanské kultury:

1. Komorové hroby: většinou obdélníkový, daleko méně často čtvercový půdorys, velké rozměry (5–25 m², hloubka 70–275 cm); komora mívá dřevěnou srubovou konstrukci, příp. s kůly v rozích nebo kamennou (tzv. skříňkovou) konstrukci. Kryt komory tvořily vodorovné trámy, zatížené kameny (kamenným závalem) a nad nimi byly pak navršeny mohylové náspy. Mohyly mohly být lemovány kamenným věncem nebo žlabem a na vrcholu označeny kamennými stélami či přírodními bloky (Poláky). Kamenné závaly jsou charakteristické zejména pro pohřebiště v severozápadních Čechách.

Příklady hrobů s komorovou dřevěnou srubovou konstrukcí z lokality Praha Bubeneč a kamennou skříňkovou konstrukcí z lokality Poláky na Chomutovsku.

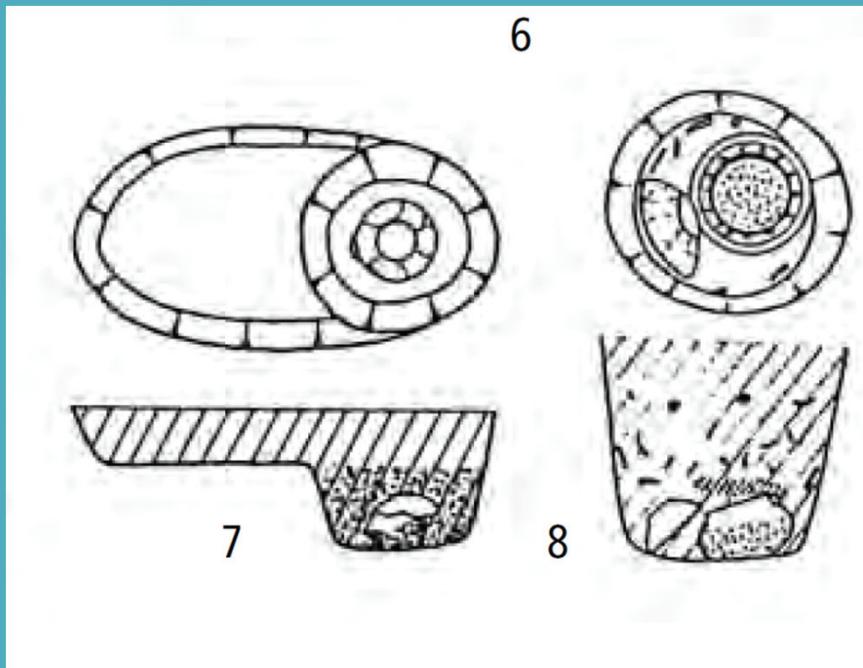
Obr. 254. Kresebná rekonstrukce komorového hrobu bylanské kultury (podle Sklenáře 1973)

2. Jámové hroby: mají obdélníkový až čtvercový půdorys, rozměry 1,5–10 m²; nad těmito hroby mohly být rovněž kamenné závaly a navršené mohylové náspy.

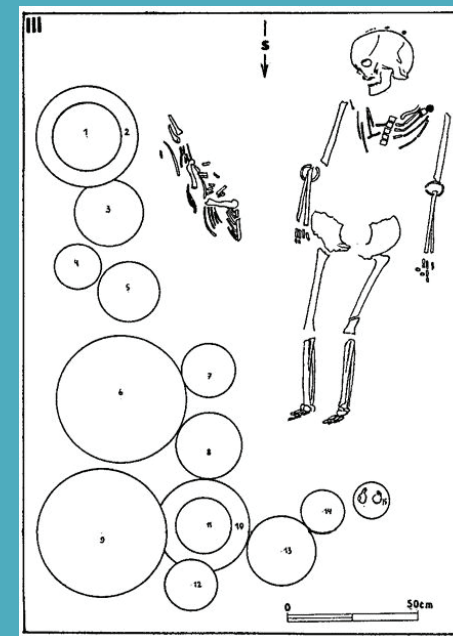
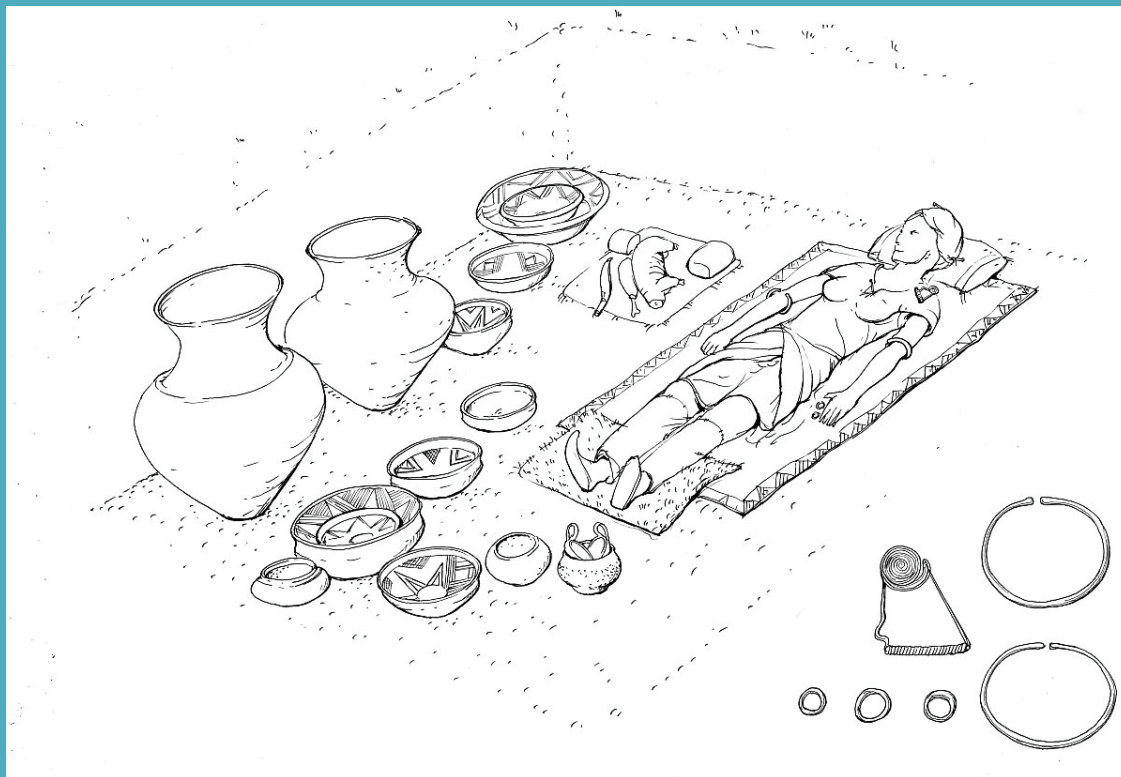
Příklady jámových hrobů bylanské kultury z lokality Lovosice.

3. Jamkové a popelnicové hroby: jamka okrouhlého či oválného tvaru o průměru 30–100 cm. Není vyloučeno, že některé jamkové hroby mohly být ohrazeny kruhovým žlabem. Představují pohřby patrně osob s nízkým sociálním postavením. Jedná se o velmi chudé hroby spálených těl, uložených buď do nádoby, nebo pouze do mělké hrobové jamky v zemi.

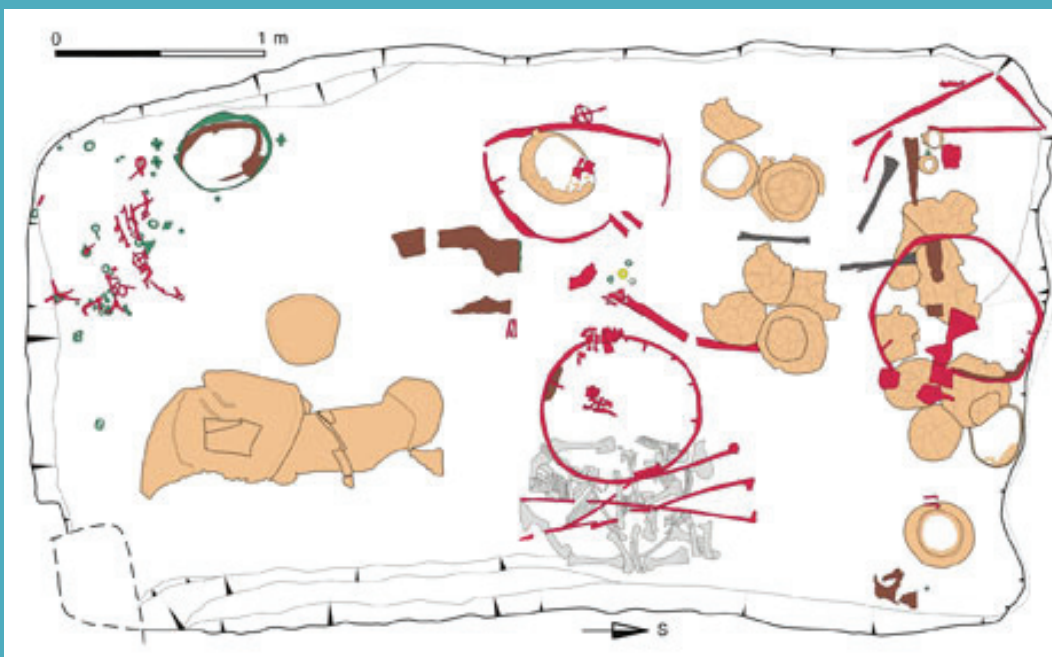
Příklady jamkových a popelnicových hrobů bylanské kultury.

V kostrových hrobech byl zemřelý uložen na zádech v natažené poloze (hlavní pohřeb ve středu komory či hrobové jámy), ve skrčené poloze nebo v silně pokrčené poloze „vsedě“ (vedlejší pohřby v rohu hrobu). Orientace S–J převažuje ve středočeské a východostředočeské skupině, orientace V–Z je charakteristická pro skupinu severozápadočeskou, ale i zde se mohou vyskytnout hroby orientované S–J (Lovosice). Při orientaci S–J ležela kostra v severní polovině a ostatní výbava v jižní polovině. Při orientaci V–Z byl nebožtík uložen v západní polovině hrobu, ostatní předměty v polovině východní. Platí to zejména pro koňský postroj a zvířecí kosti, spálené či nespálené (vepř, ovce-koza, hovězí dobytek), které obvykle doprovází malý železný nůž.

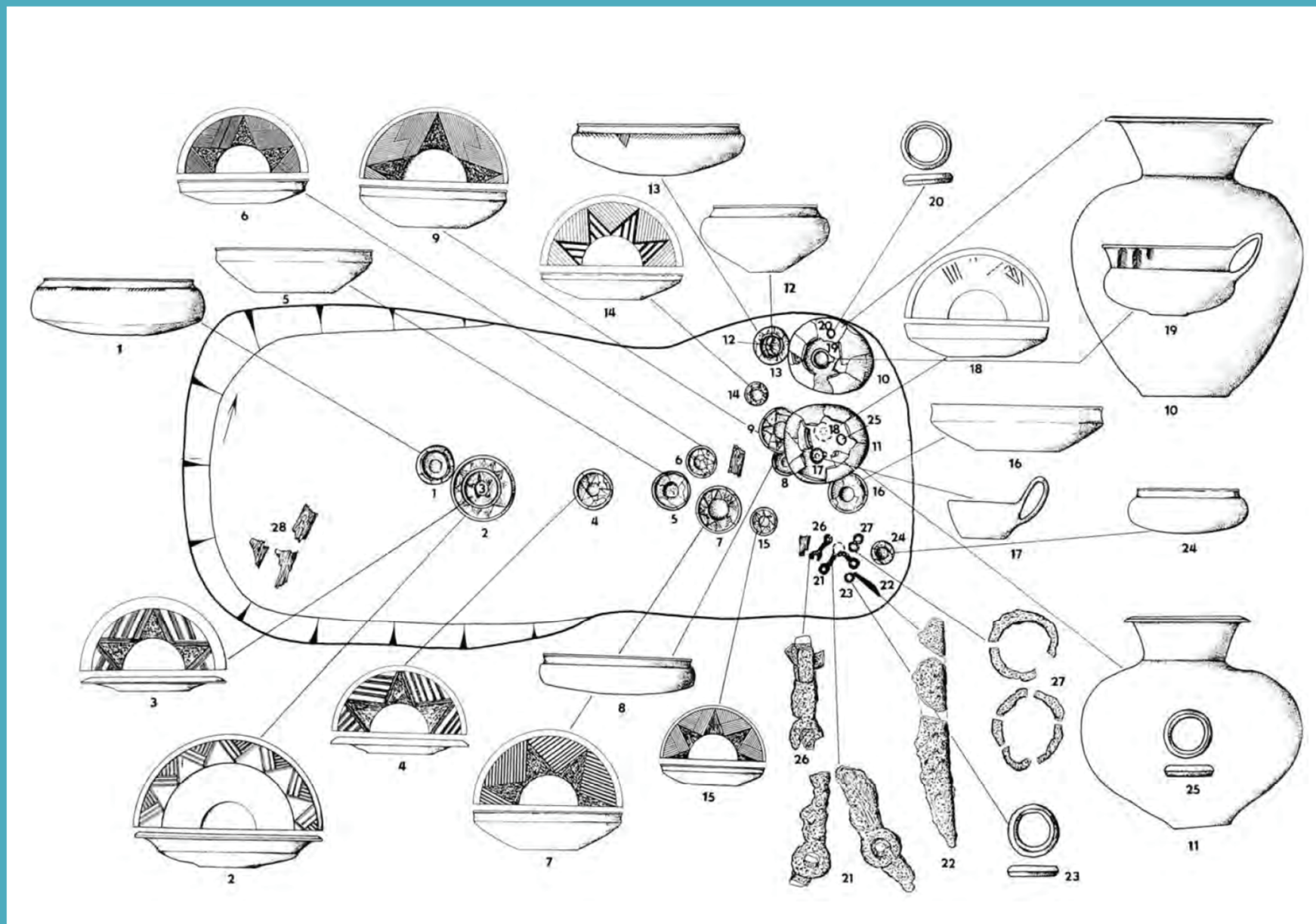
Bohatě vybavený kostrový hrob č. 3 z lokality Střešovice a jeho rekonstrukce.

Zvláštní kategorii představují hroby se čtyřkolovými vozy, s bohatou další výbavou, obvykle označované jako „knížecí“. Podle rozmístění kovových součástí vozů, příp. koňského zápřahu, lze rozlišit hroby se skutečně uloženými vozy a hroby s artefakty, které jen symbolicky zastupují vozy některými jejich součástmi, např. zákolníky. Nádoby bývají umístěny v řadách u stěn nebo všude tam, kde bylo místo; amforovitá zásobnice (jeden, výjimečně dva exempláře) stála zpravidla v jihozápadním rohu. Počet nádob dosahoval 30 až 70 kusů, postupem času se však snižuje na max. 10 kusů.

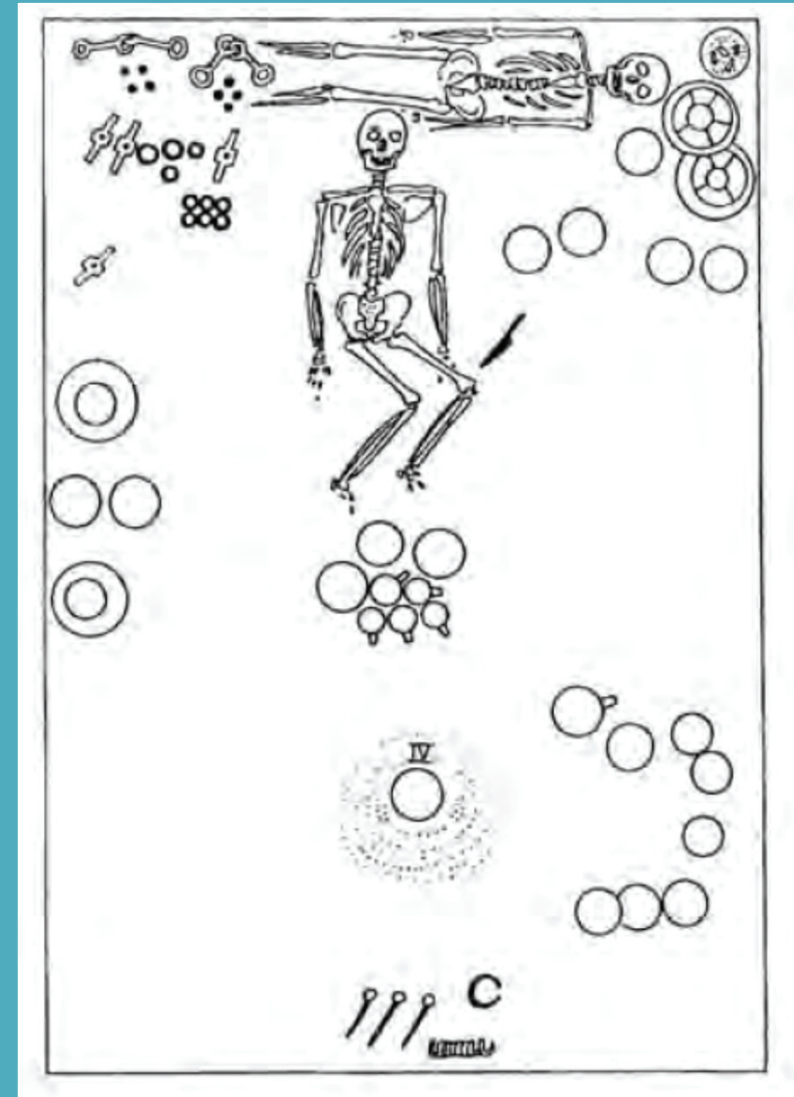
Bohatý „knížecí“ pohřeb na voze z lokality Praha - Letňany. Vysvětlivky barev: červená železo, zelená bronz, tmavošedá lidské kosti, světlešedá zvířecí kosti, hnědá dřevo, okrová keramika, žlutá jantar.

Hroby s meči a součástmi koňského postroje (s jedním udidlem) se připisují vrstvě tzv. jezdců.

Rozmístění výbavy v hrobu s koňským postrojem z lokality Račiněves (okr. Litoměřice),

V birituálních jámových hrobech mohl být uložen jeden kostrový a jeden žárový pohřeb, případně varianta dvou kostrových a jednoho žárového pohřbu. Výjimečně byly v hrobě uloženy tři kostrové pohřby (dospělý a dvě děti).

Příklady birituálních hrobů bylanské kultury z lokality Lovosice a Bylany.

V kostrových hrobech se osobní výbava nachází zpravidla ve funkční poloze, některé ozdoby však také vedle pohřbeného. Náramky se často objevují ve dvojicích; výjimkou je pohřeb mladé ženy či dítěte s devíti náramky na každé ruce (Bylany hr. 41/1).

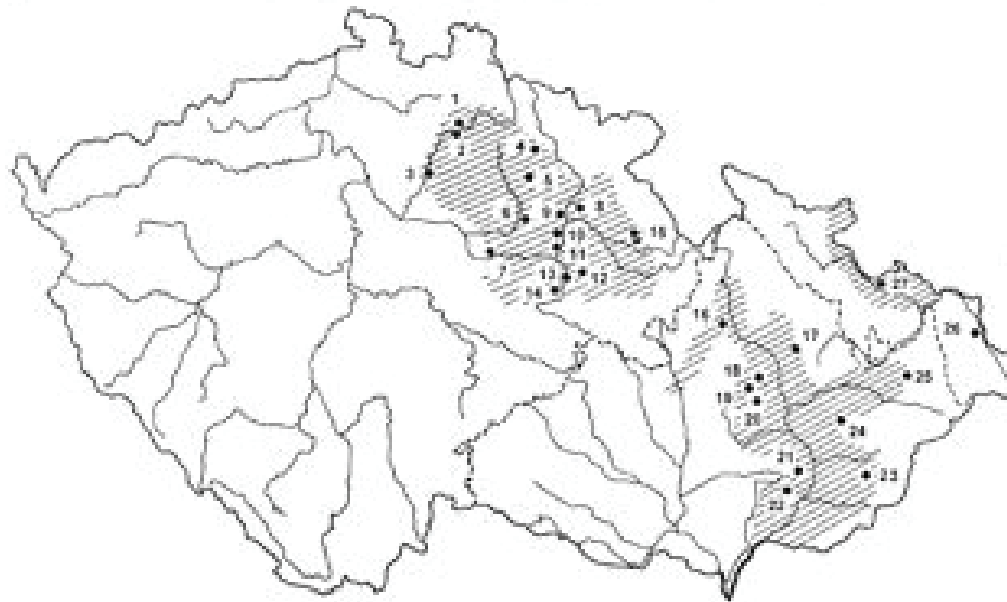
V případě žárového pohřebního ritu byl mrtvý spálen i se svými osobními šperky, nebo byly k popelu ozdoby dodatečně přidány. Spalování nebylo po technické stránce dokonalé; bylo při něm asi použito jen nezbytné a možná ne zcela dostačující množství paliva. Po kremaci byly kosti zmenšeny lámáním nebo drcením a jen část spálených pozůstatků byla pak pohřbena. Počet těchto žárových hrobů se v průběhu trvání bylanské kultury zvyšuje.

Od Ha C3 se zvyšuje počet malých hrobů skupiny III a v Ha D1 jsou velké kostrové hroby již velmi vzácné. V Ha D1 mizí z hrobové výbavy zbraně a počet kovových předmětů se snižuje. Hroby byly relativně často vylupovány, zřejmě již současníky pohřbených jedinců.

Slezskoplatěnická kultura (platěnická kultura)

Představuje plynulé pokračování kultur popelnicových polí z doby bronzové. Tato kultura byla rozšířená v severních, východních Čechách, ve Slezsku a střední Moravě.

SLEZSKÁ FÁZE

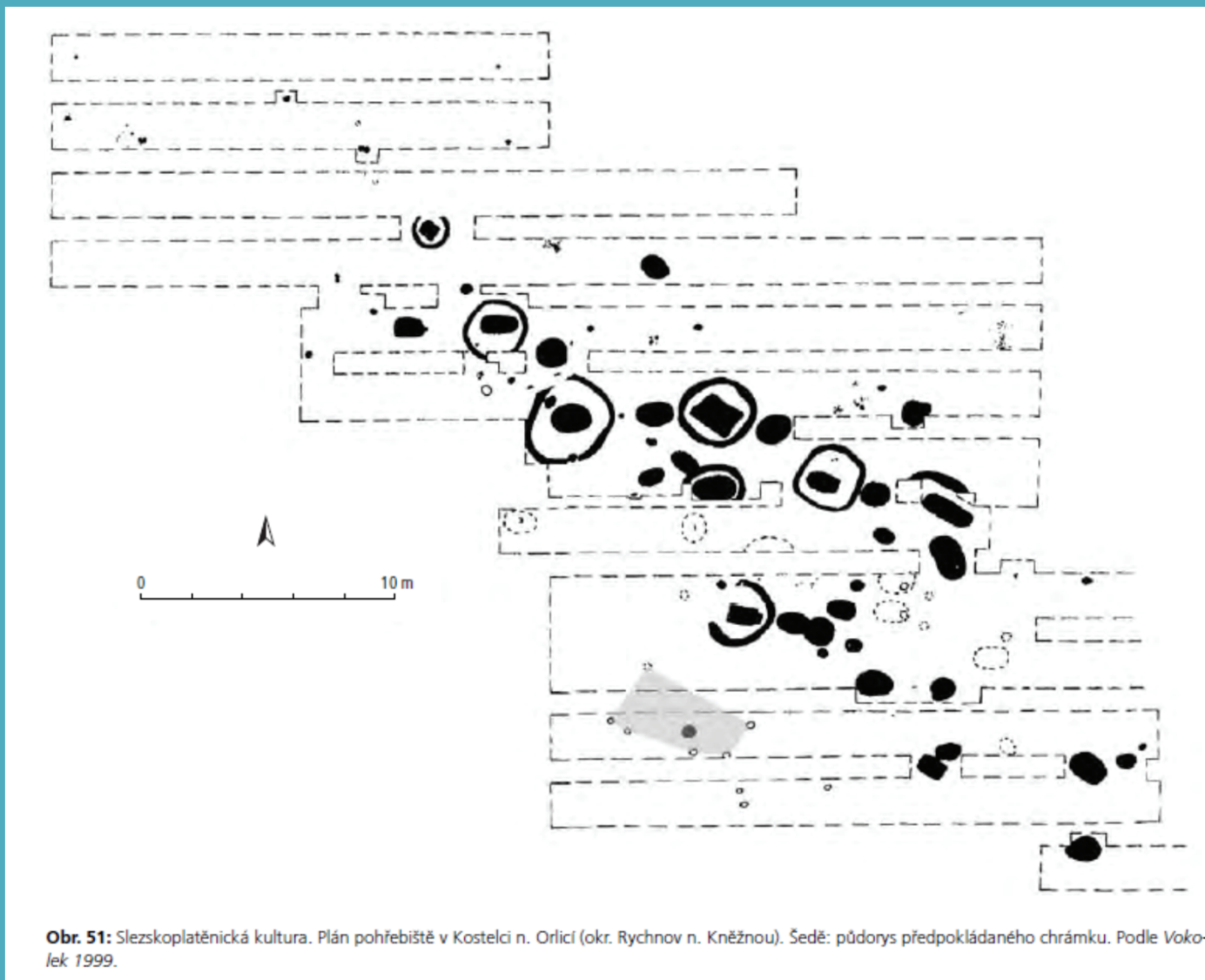
Slezská a platěnická fáze/kultura

(osídlení na území těchto kultur od pozdní doby bronzové po pozdní dobu halštatskou včetně) – 1 Svijany, 2 Březina, 3 Čejetice, Písková Lhota, 4 Kal, 5 Ostroměč, 6 Měník, 7 Lžovice, 8 Skalice, 9 Předměřice n. L., 10 Opatovice n. L., 11 Kunětice, 12 Platěnice, 13 Chrudim, Topol, 14 Prácheň, 15 Kostelec n. Orl., Třebelov, 16 Moravčany, 17 Jívová, 18 Laškov, Slatinky, 19 Domamyslice, Mostkovice, 20 Určice, 21 Roštín, 22 Buchlovice/Holý kopec, 23 Vlachovice, 24 Chvalčov/Hostýn, 25 Štramberk/Kotouč, 26 Louky/Starý Těšín, 27 Kateřinky

Hroby této kultury se většinou nacházejí v prostoru velkých pohřebišť s počátky pohřbívání již v mladší době bronzové, na nichž tvoří jednu či několik ucelených skupin. Většina slezskoplatěnických pohřebišť navazuje na starší lužické nekropole, ale lužické pohřby na nich nejsou respektovány, což možná nasvědčuje o určitém hiátu v kontinuitě pohřbívání. Pohřebišťe byla zakládána na dohled od současných osad. Obecně lze konstatovat, že pohřební areály byly umísťovány do vzdálenosti 400 m od osad. Nacházejí se většinou na vyvýšených místech, písečných dunách nebo sprašových návějích.

Pohřebišťe jsou nezřídka velice rozsáhlá a počet hrobů může jít až do několika set, což svědčí o dlouhé době využívání i více komunitami naráz. Např. na pohřebišti ve Skalici bylo vyzvednuto přes čtyři sta pohřbů, ve Skaličce a Třebešově se počet pohřbů pohybuje kolem dvou set a na sto hrobů bylo prozkoumáno v Ostroměři. Ve všech případech nejde o odkryvy celých pohřebních lokalit, ale pouze jejich částí.

Hroby jsou na pohřebištích ukládány ve větších vzájemných vzdálenostech než v předcházejícím období, totiž 2–10 m. Nebylo pozorováno nějaké systematické uspořádání, např. v řadách, jak tomu bylo dříve. Řada indicií nasvědčuje existenci mohyl. Protože se mohylové násypy nedochovaly, nelze říci, jaký byl poměr mohyl k plochým hrobům.

Pohřební ritus je výhradně žárový. Spálené pozůstatky zemřelého jedince byly zpravidla ukládány do popelnice, ale objevují se i hroby jámové, kde jsou kosti uloženy na hromádce mimo nádoby. Zastoupeny jsou i hroby s oběma typy uložení, tj. obsahující kosti v popelnici i mimo ni. Může jít i o napodobení pohřbů z prostředí bylanské kultury, kde kostrový pohřeb někdy doprovázejí žárové pozůstatky. Je pravděpodobné, že do popelnice nebyly uloženy všechny spálené pozůstatky, neboť v zásypu hrobových jam lze vedle přepálených střepů zpravidla nalézt také ojedinělé přepálené kosti, někdy i ve shlucích.

Úprava hrobů

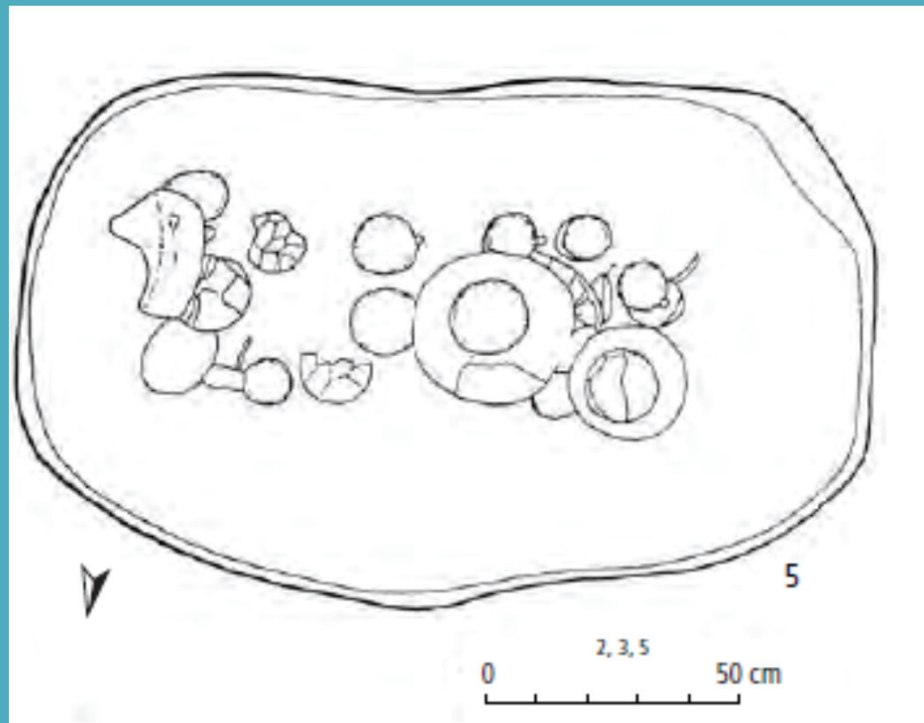
Ve většině případů se setkáváme s klasickým popelnicovým pohřbem, ale na většině nedávno zkoumaných pohřebišť se evidují i hroby jámové, charakteristické povětšinou oválnou hrobovou jámou v níž se nalézají zlomky keramiky a ojedinělé či ve skupinách nasypané spálené kůstky.

Pro východní Čechy je charakteristický oválný nebo obdélníkový půdorys hrobových jam se zaoblenými rohy. Dalším tvarem vyskytujícím se ve slezskoplatěnické kultuře je čtvercový půdorys, který je typický pro oblast Moravy. Velmi často jsou hrobové jámy znatelné svoji tmavší výplní a nacházíme v nich vedle uhlíků a spálených kostí i přepálené zlomky keramiky, tedy zbytky pohřební hranice. V naprosté většině jsou hrobové jámy orientovány ve směru V – Z, případně jen s malými odchylkami.

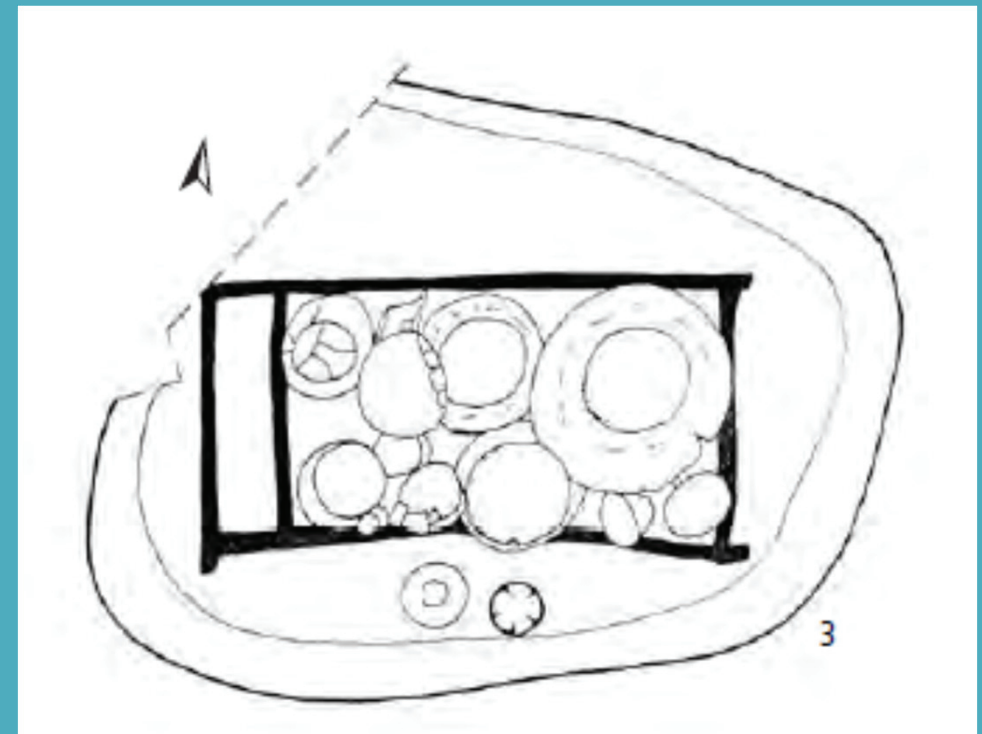

Popelnicový hrob z lokality Přísovice Na Cecilce se znatelnou výplní hrobové jámy.

V hrobové jámě se někdy kolem popelnice a dalších nádob nalézají drobné kúlové jamky z dřevěné konstrukce. Jinde byly pod nádobami objeveny dvojice nebo trojice jamek ve dvou řadách, interpretované jako pozůstatky po márách, na které byly kladeny nádoby, později spadlé na dno hrobu a vytvářející tak dojem jeho vykradení nebo porušení (Kostelec n. Orlicí). Pravidelné rozložení nádob do tvaru obdélníka samo o sobě naznačuje existenci dřevěných schránek, které byly skutečně objeveny na pohřebišti v Kostelci n. Orlicí. Tyto schránky byly vyrobeny z prken na způsob rakví.

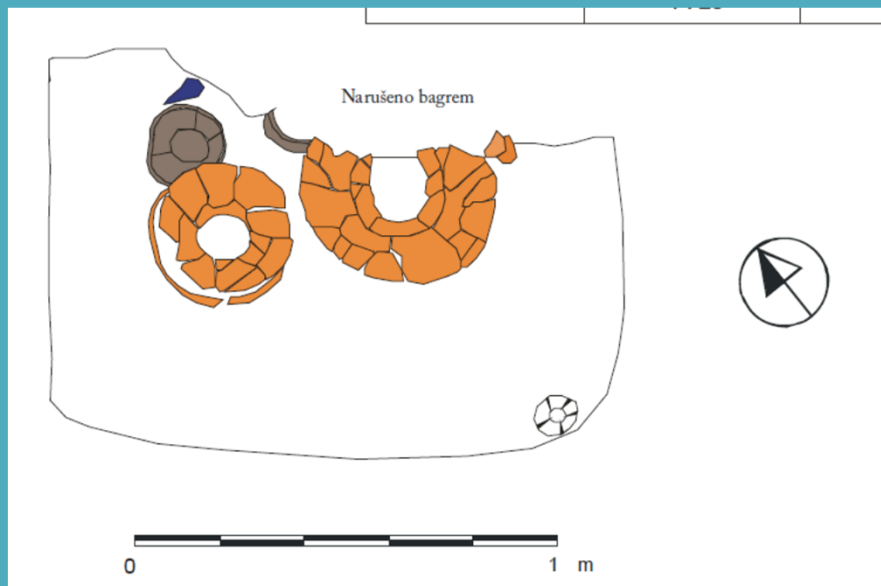
Příklad pravidelného rozložení nádob v hrobu z lokality Pardubice – Hůrka.

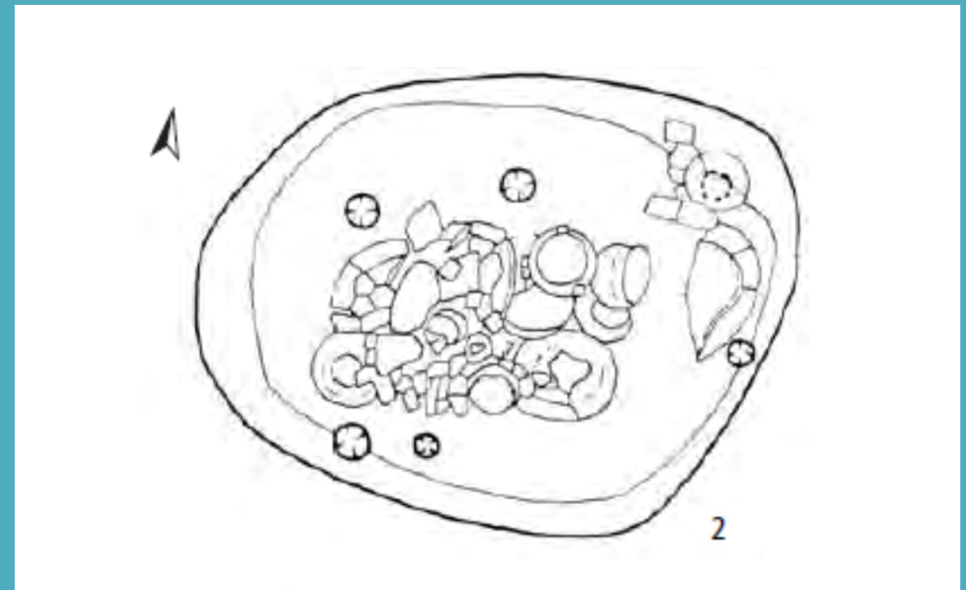
Příklad nálezu zbytků dřevěné schránky v hrobu z Kostelce nad Orlicí.

Ploché hroby byly zřejmě označeny nějakým rovem. Kůlové jamky nacházené v jejich blízkosti naznačují, že zde byl vztyčen kůl vyznačující nejen hrob, ale snad také místo, kam bylo možné přidávat dodatečné milodary.

Některé hroby byly ohrazeny žlabem, jehož úzké dno nebo úzký žlábek ve dně a kůly v rozích naznačují dřevěnou konstrukci – snad palisádu nebo ohradu z prken, která nahrazuje prostornou dřevěnou komoru hrobů bylanské kultury. Předpokládá se, že tyto hroby byly překryty mohylovým násypem. Mohyly měly patrně malý průměr, podle odkrytých žlabů od 2 do 7 m.

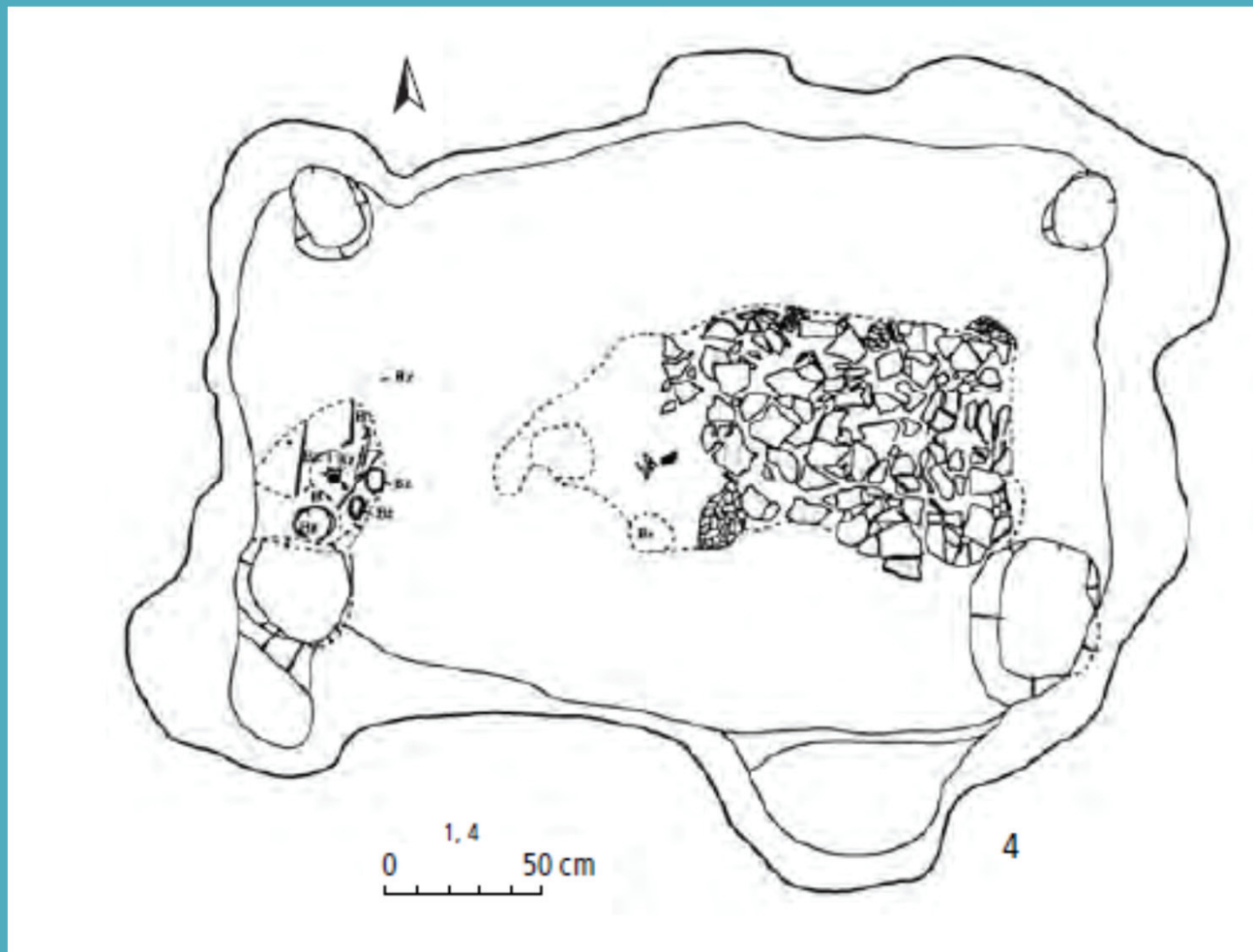

Kůlová jamka indikující buď povrchové označení hrobu nebo určitou formu dřevěné konstrukce na příkladu hrobu z lokality Přísovice Na Cecilce.

Hrob ze žlabem a kůlovými jamkami v Kostelci nad Orlicí.

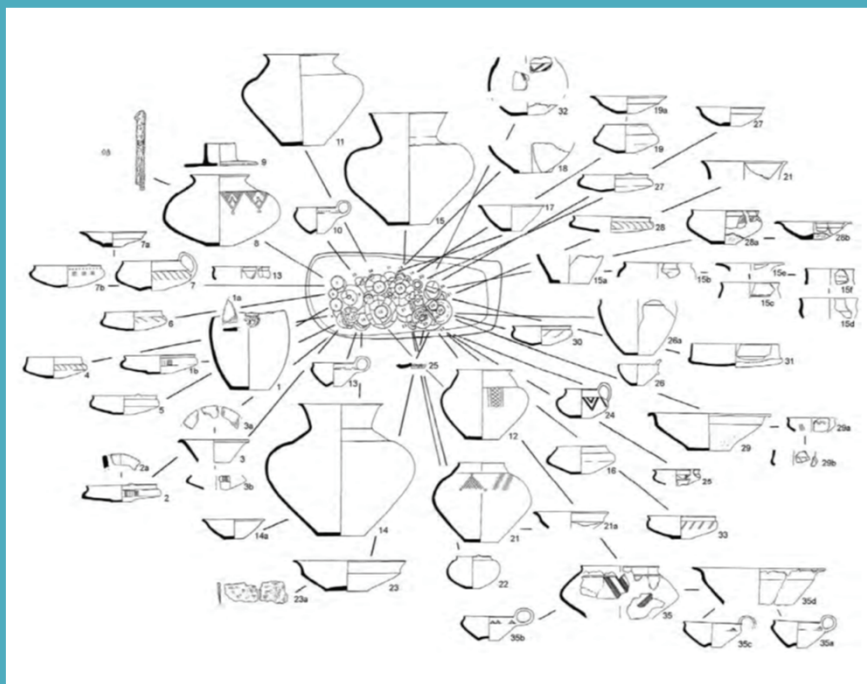
Žárové hroby v Chýšti na Pardubicku byly uloženy ve skutečných obdélníkových komorách s kůly v rozích – měly tedy konstrukci zcela obdobnou bylanským hrobům. Také tyto hroby byly kryty mohylami, patrně větších rozměrů, protože jsou od sebe vzdáleny více než 20 m.

Příklad komorového žárového hrobu z lokality Chýšť na Pardubicku.

Výbava hrobů

Milodary v hrobech tvoří především keramika, která je velmi variabilní. Počet nádob kolísá od 1–2 (popelnice, případně přikrytá miskou) až po více než 50 nádob (Kostelec n. Orlicí), přičemž nejtypičtější je počet 10–20 nádob. Nádobky byly ukládány těsně vedle sebe v řadách, někdy vícenásobných; misky, koflíky nebo talíře jsou často položeny na sebe nebo vloženy jeden do druhého. Velká amforovitá zásobnice (v jednom nebo ve dvou exemplářích) stojí převážně na okraji hrobu, jindy však i uprostřed; objevují se zásobnice shodné jak velikostí, tak výzdobou. Umístění popelnice není jednotné – mohla být postavena na okraji, v rohu či uprostřed. Uložení spálených kostí není vázáno na jediný keramický typ; mohly být vloženy do amfory, květináče nebo dokonce i misky, nikdy se však nenacházejí ve velkých amforovitých zásobnicích.

Příklad hrobu s velkým množstvím nádob z Kostelce nad Orlicí.

Kovové milodary se ukládaly jak do urny, tak mimo ni (to platí především o železných nožích, mečích nebo koňském postroji). Součásti koňského postroje bývají spojovány s hroby s meči, není to však pravidlem.

Při žárovém způsobu pohřbu mohly být spáleny nebo přepáleny také milodary, což znesnadňuje přesné rozpoznání původní výbavy.

Železné součásti vozů (Platěnice) naznačují také možnost spálení vozu při pohřebním obřadu. V některých hrobech se nacházejí nespálené zvířecí kosti; doloženy jsou kosti skotu (Platěnice, Úhřetice, Nová Ves u Bakova).

Mimo nádoby byly ukládány do hrobů i hliněné půlměsícovité útvary – tzv. měsíční symboly, jejichž poloha není vázána na určité místo, většinou však leží ve středu shluku nádob. Výbava hrobů může obsahovat také neolitické či eneolitické broušené kamenné nástroje. V hrobových zásypech, ale většinou spíše pohozené v prostoru pohřebiště, se nacházejí kamenné otloukače, většinou zhotovené z křemenných oblázků, které asi sloužily k úpravě nedohořelých kostí z pohřební hranice před jejich uložením do urny.

Miniaturní kamenný sekeromlat v hrobu z lokality Přísovice Na Cecilce.

Horákovská kultura

Horákovská kultura byla rozšířená na jižní Moravě a náleží k východnímu halštatskému kulturnímu okruhu spojovaného s Ilyry.

Horákovská kultura

1 Těšetice-Kyjovice, 2 Morašice, 3 Kuřim, 4 Brno-Obřany, Brno-Řečkovice, 5 Habrůvka/Býčí skála, Horákov, 6 Šaratice, 7 Vojkovice, 8 Diváky, Morkůvky, 9 Klentnice

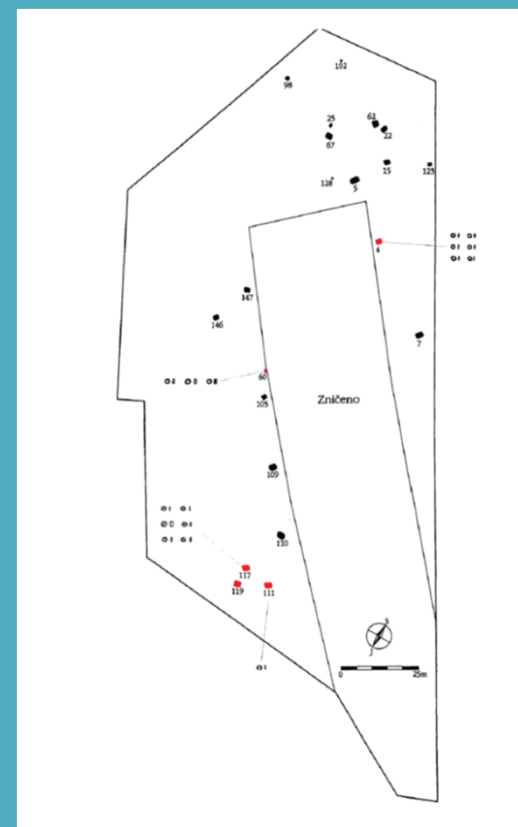
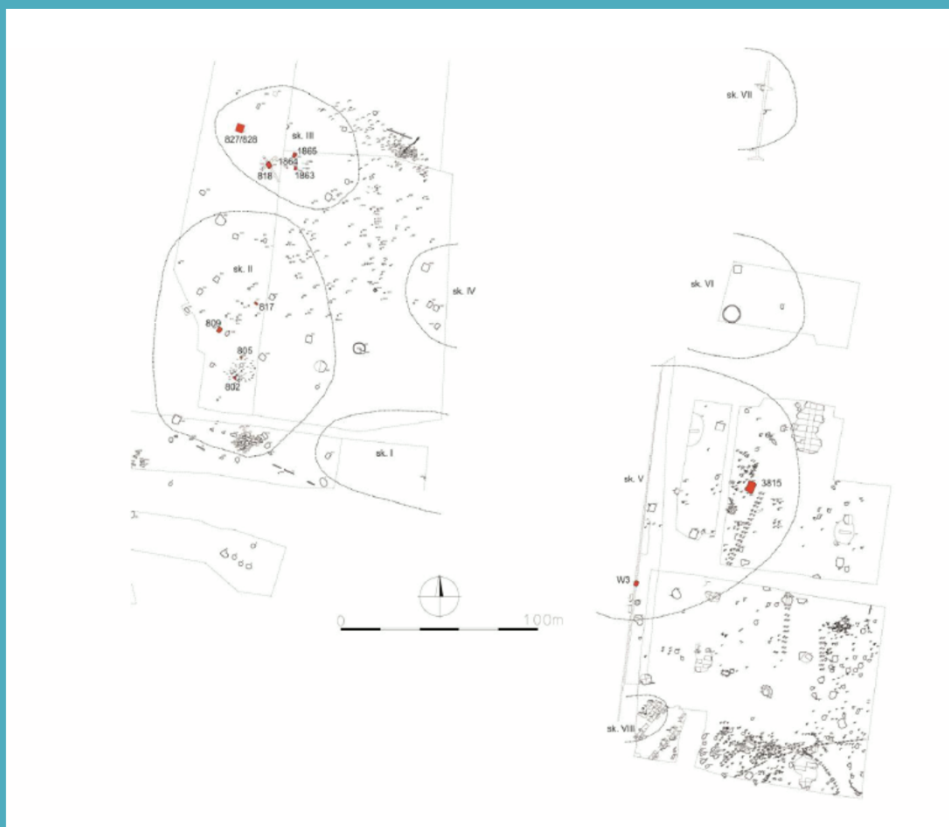
Pohřební ritus horákovské kultury je velmi variabilní. Typická je zde biritualita. Změna žárového ritu na kostrový je dávana do souvislosti s procesem halštatické a šířením nových náboženských představ. K rozšíření kostrového pohřbívání v této kultuře došlo ve 3. třetině 8. st. př. n. l., nejspíše prostřednictvím protokeltských skupin ze západohalštatského kulturního okruhu.

Příklady žárového a kostrového pohřbu horákovské kultury z lokality Modřice.

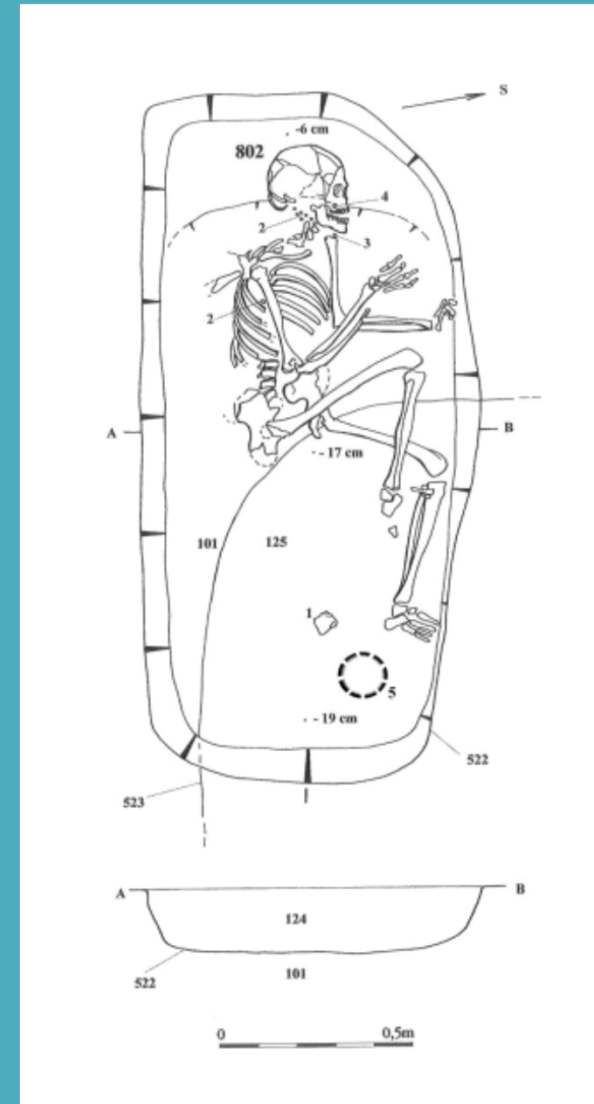
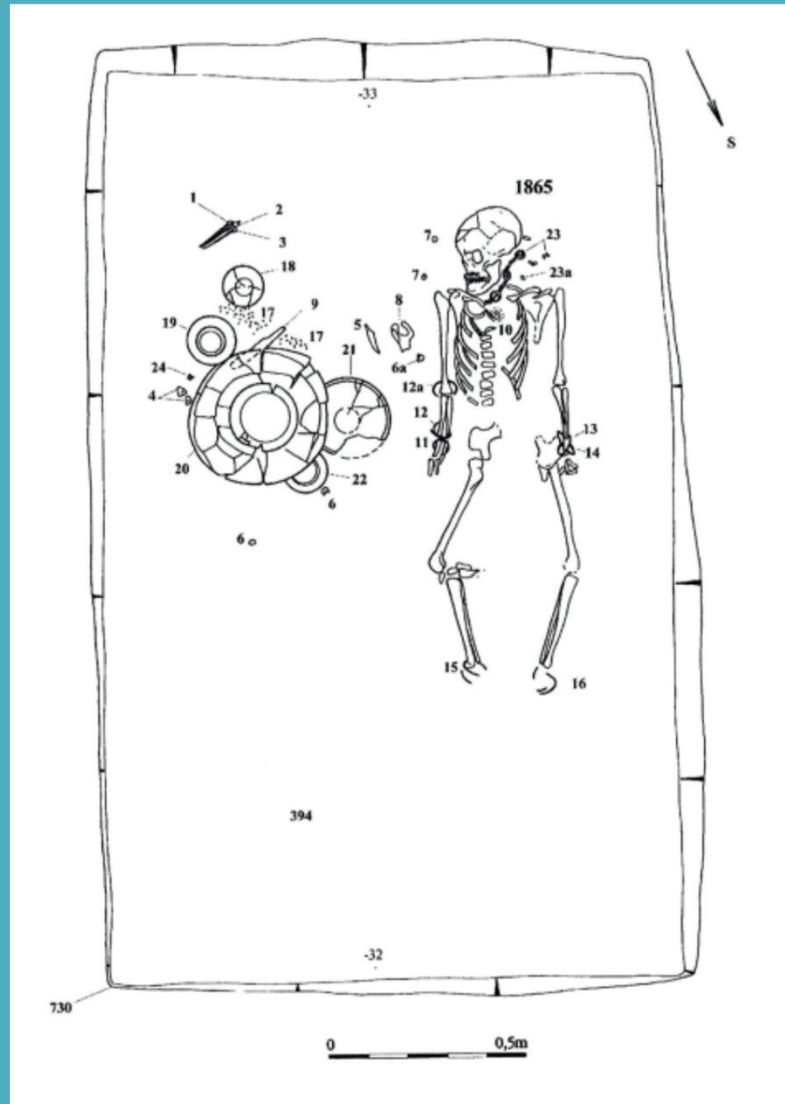

V rámci pohřebišť bylo doloženo pohřbívání ve skupinách, které je známo i z jiných oblastí. Tyto skupiny hrobů jsou od sebe odděleny volnou plochou či rozptýlenými hroby. Rozdělení do skupin je patrné na pohřebišti v Modřicích, kde bylo rozpoznáno až osm skupin hrobů. Dvě skupiny hrobů byly objeveny na pohřebišti ve Vojkovicích, kde však velká část plochy pohřebiště byla zničena zemními pracemi. Další pak v Brně ul. Příkop, kde byla zachycena skupina chudých žárových hrobů s jedním bohatým trojhrobem. Toto skupinové uspořádání hrobů naznačuje vnitřní členění horákovské společnosti.

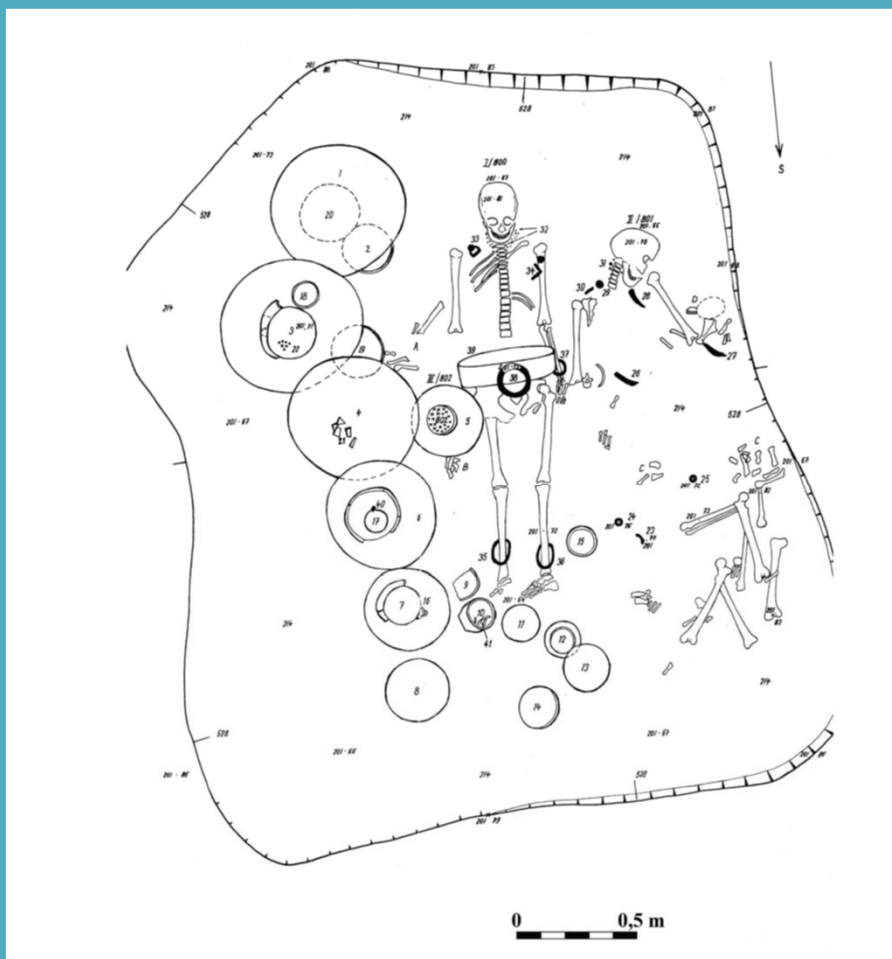
Příklady členění pohřebišť na jednotlivé skupiny hrobů v na lokalitách Modřice a Vojkovice.

Typická poloha pro kostrové pohřbívání je na zádech, ojediněle se vyskytne i poloha na pravém či levém boku. Zemřelý je většinou orientován hlavou k J s případnými odchylkami k Z či V, výjimečně se objeví orientace k S, V či Z. V hrobové komoře je nejčastěji ukládán do Z části.

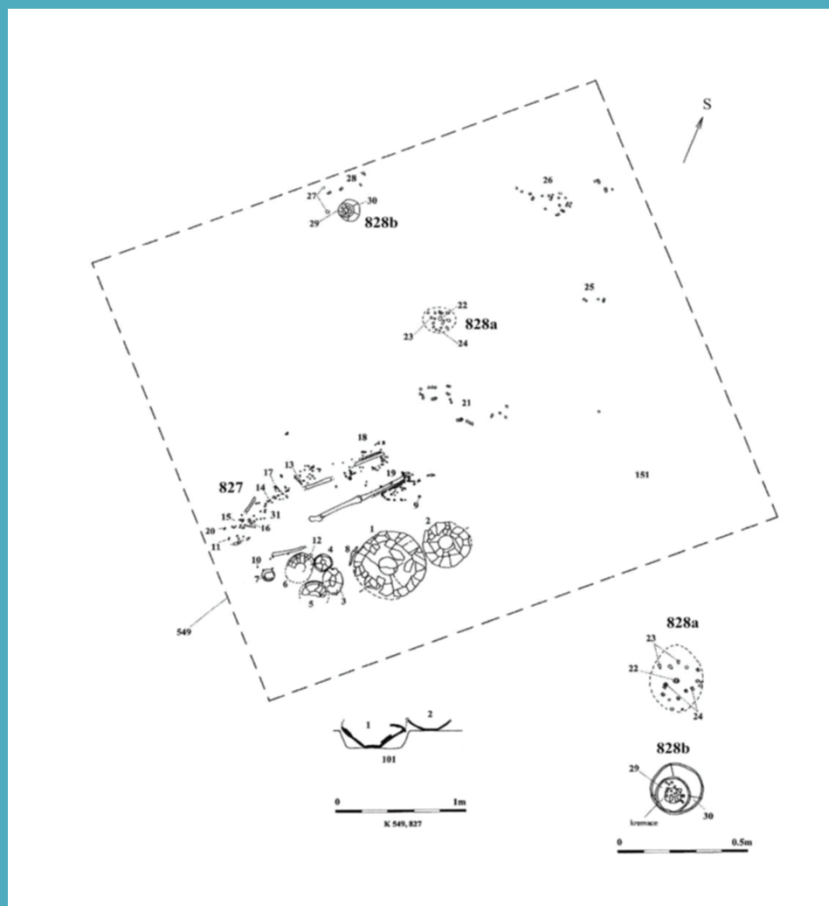

Příklady kostrových hrobů z lokality Modřice s různou polohou pohřbených.

V prostředí horákovské kultury známe hroby, které obsahovaly více pohřbů, většinou birituálních. Nejčastěji se v této souvislosti mluví o žárových pozůstatcích, jako o přídavných pohřbech. Někteří badatelé domnívají, že v některých případech nejde o pohřbívání současné, ale o tzv. sekvenční ukládání do hrobu, kdy byly ostatky postupně ukládány do jednoho hrobu, což bylo prokázáno na pohřebišti v Modřicích.

Brno, ul. Příkop – birituální hrob 214/19

Modřice – birituální hrob H 827 a H 828

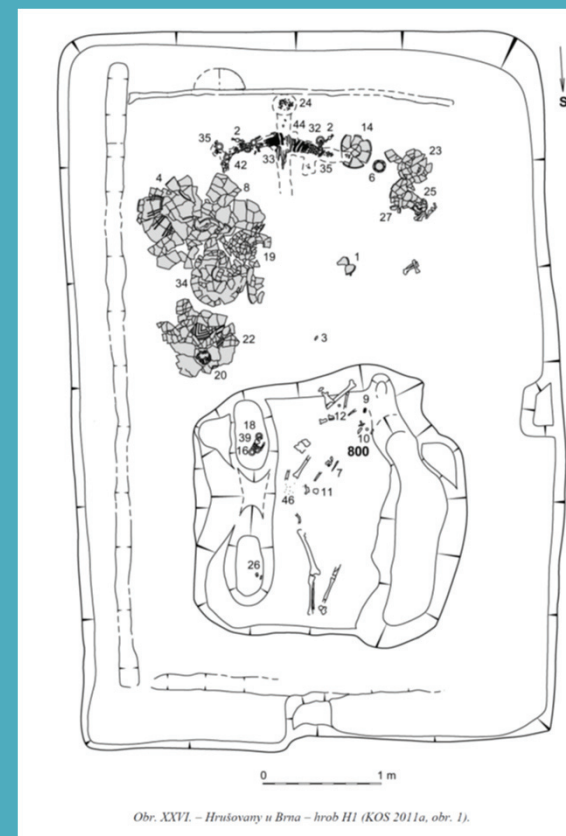
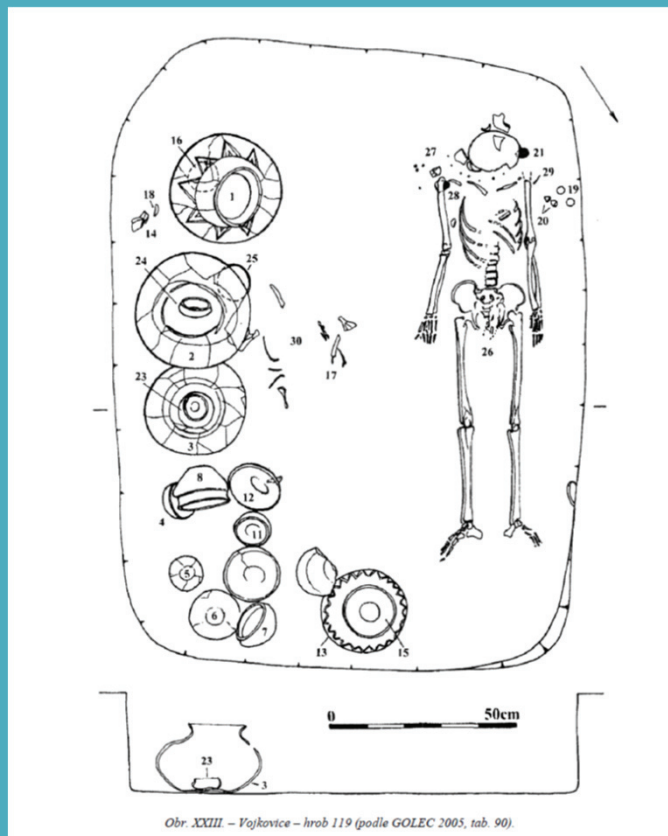
Na území horákovské kultury známe mohyly, které se však v terénu špatně dochovávají. Objevují se nejen mohyly velkých rozměrů (průměr nad 20 m), označující se za mohyly knížecí, ale i menší mohyly.

Z největších mohyl známe např. „Hlásnici“ u Horákova, „Kopeček“ u Šaratic a tzv. „Královský kopec“ u Těšetic. Více informací máme z mohyl menších, velké byly bohužel díky své nápadnosti v krajině často cílem vykrádačů hrobů a amatérských archeologů. Konstruktivními prvky mohyly jsou většinou kamenný plášť nebo kamenný věnec. Další informace většinou nejsou známy.

Většina mohyl je buď osamocena nebo vévodí menší skupině mohylek, pouze v případě lokality Klobouky u Brna jde o skupinu třinácti mohyl. Typickým jevem je u mohyl mohylový násep, tvořený kamenným pláštěm. Pohřby jsou buď na úrovni, nebo častěji pod úrovní. Dalším typickým prvkem je ukládání zemřelých do dřevěných komor, které se zachovaly například ve Velaticích nebo Suchohrdlech.

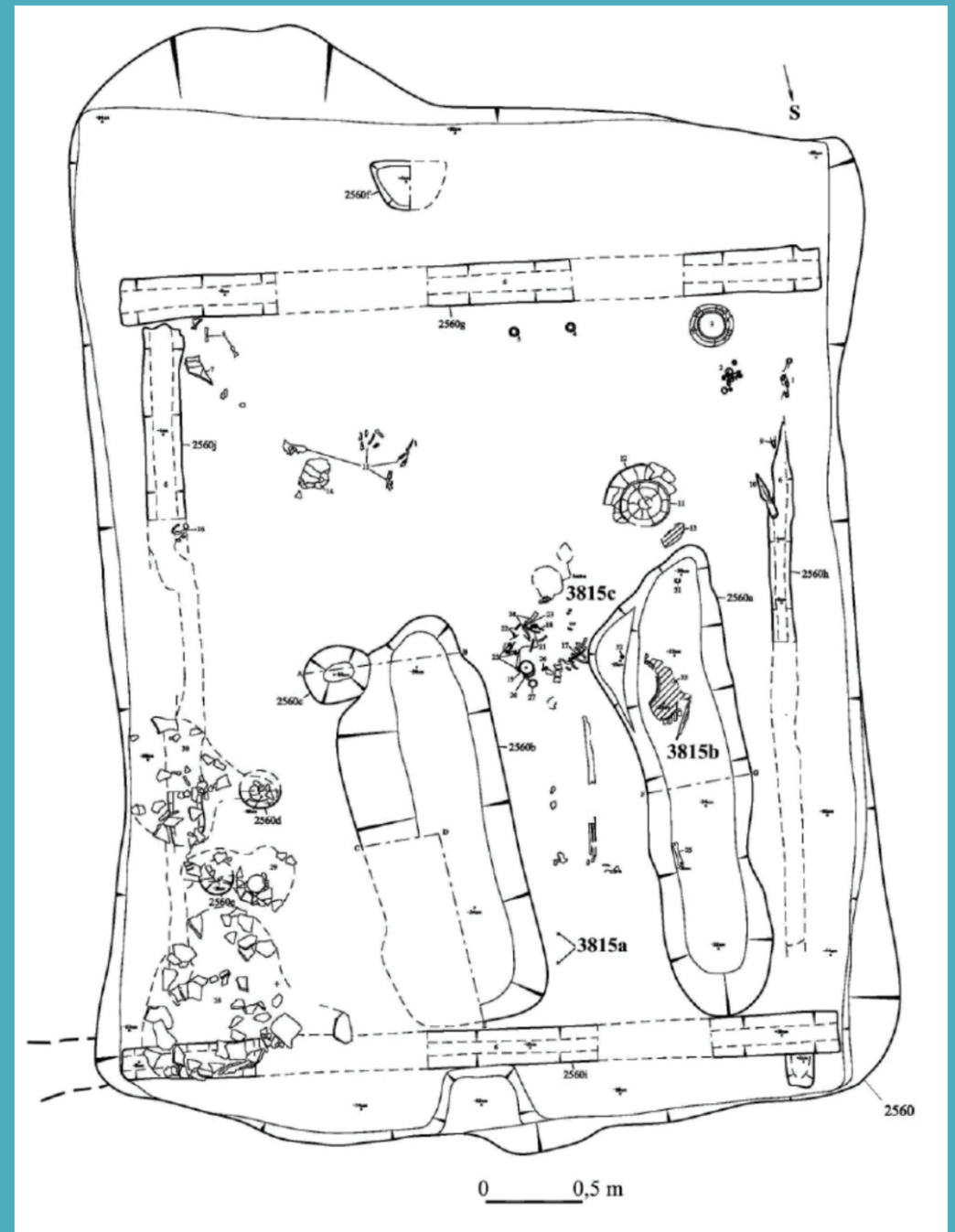
[Příklad animace velmožské hrobky pod mohylou v Brně Holáskách
https://youtu.be/hnC1EgjhUF0](https://youtu.be/hnC1EgjhUF0)

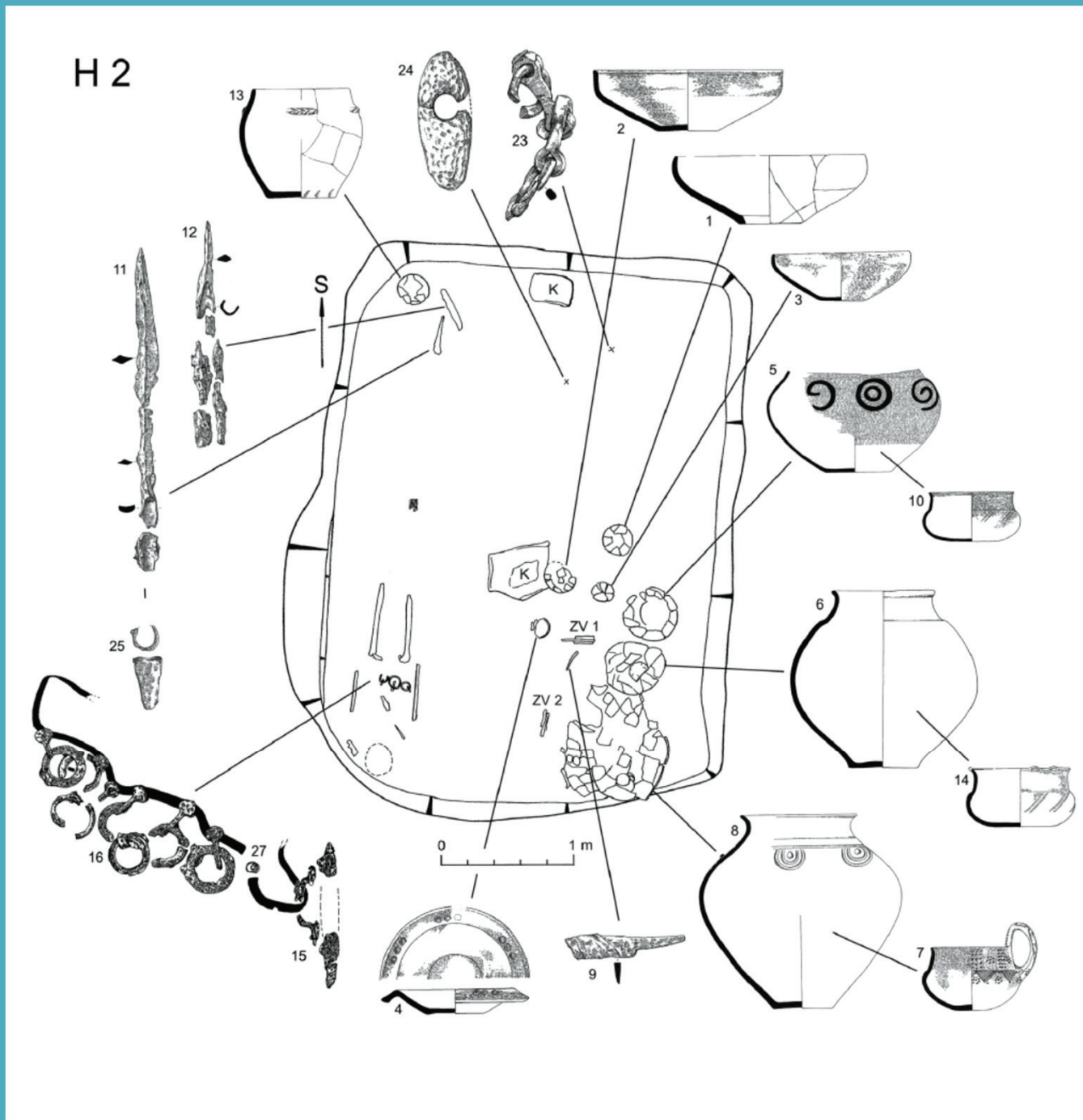
Dále se objevují hroby v jamách, a to extrémně velkých s rozměry stran 4–6 m, středních a malých. Nejčastěji se vyskytují pohřby v prosté jámě, bez známek stavebních úprav. Z konstrukčních prvků jsou nejvíce nalézány hroby s kamenným obložením. V tomto případě je možné, že bylo kombinováno s dřevem, které již není možné v terénu rozpoznat. Použití kamene v úpravě hrobových jam je známé ze všech velikostí hrobů. V případě extrémně velkých jam, jsou doložené různé typy kamenných konstrukcí (např. srubová komora s vnějším obložením kameny, malé zídky z nasucho kladených kamenů). Dalším stavebním materiálem, který byl často používán při výstavbě hrobových komor, je dřevo. Jsou nalézány hroby se srubovou konstrukcí i s prostým dřevěným bedněním, které mívají i chudé pohřby.

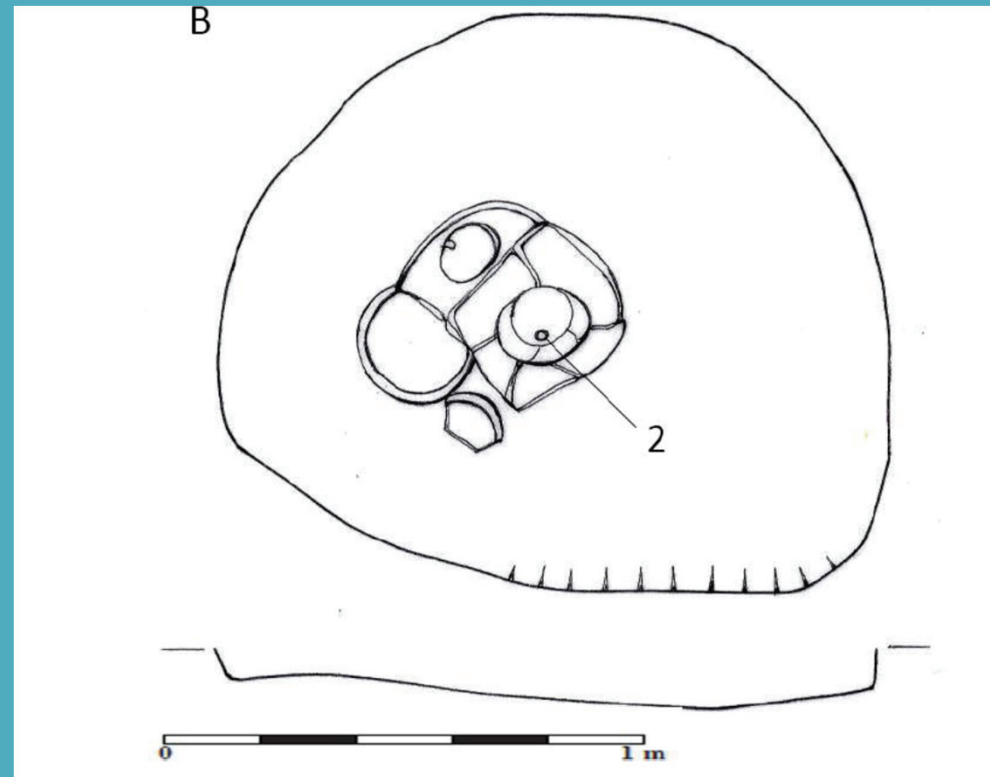
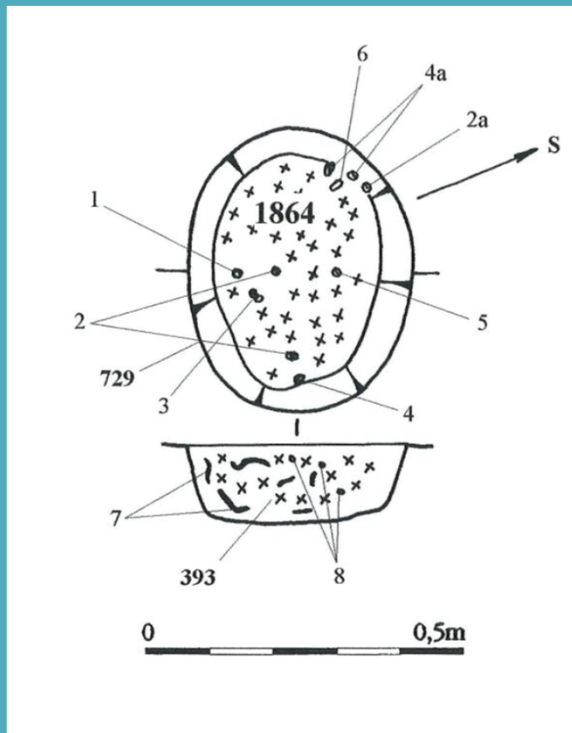
Příklad komorové konstrukce u velkého birituálního hrobu v Modřicích (H 3815).

Distribuce pohřebního inventáře v hrobu horákovské kultury (hrob č. 2 ze Slavkova).

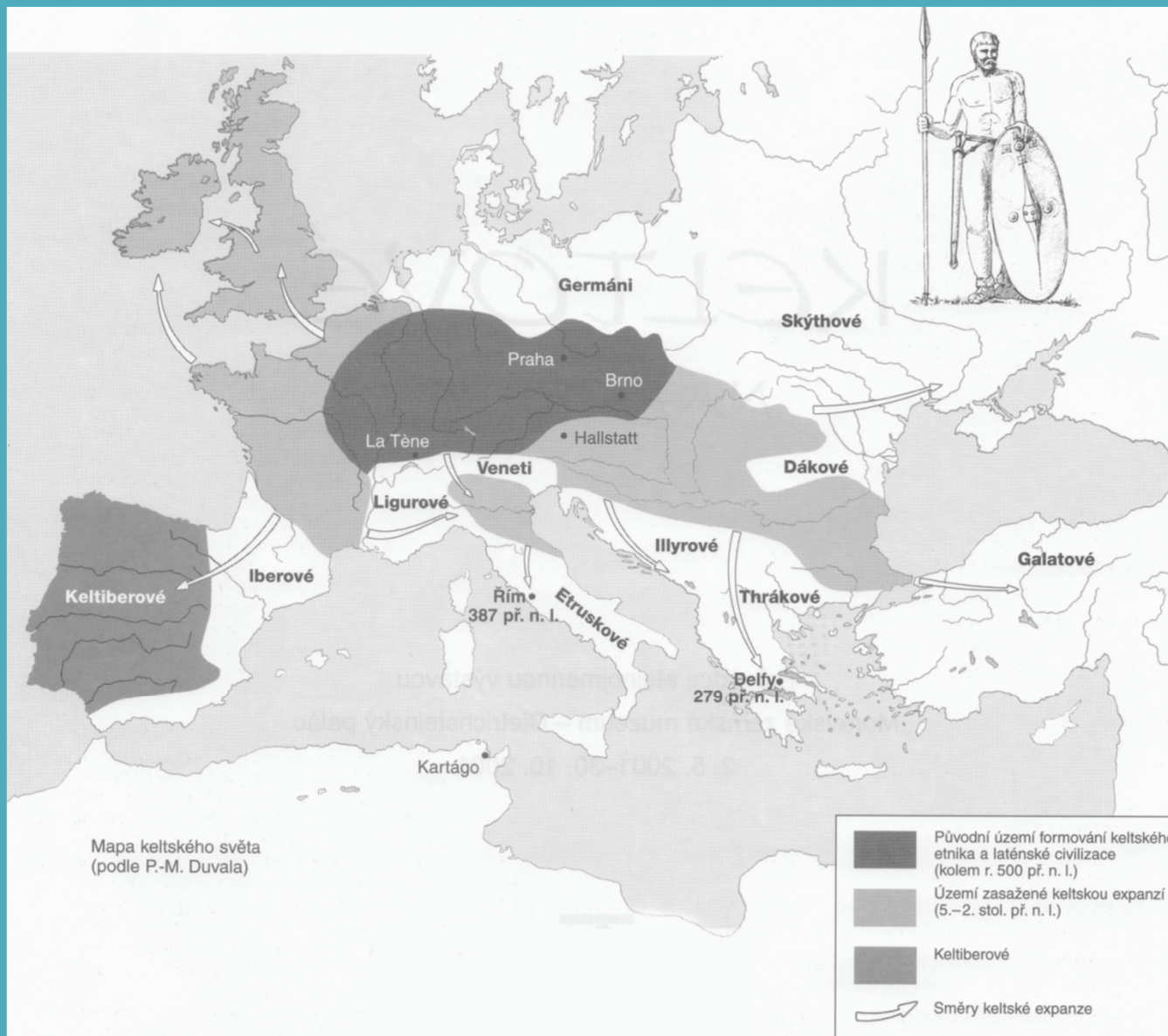
Poslední III. kategorii tvoří chudé hroby. Jde většinou o žárové pohřby (objeví se ale i kostrové) v prostých jamách bez milodarů. Těchto ve střední fázi horákovské kultury poměrně málo, což ale může být dáno i stavem výzkumu. Přibývá jich v pozdní fázi horákovské kultury. Na české lokalitě Poláky spadající do bylanské kultury, tyto hroby tvořily více než polovinu všech hrobů.

Příklady chudých žárových hrobů z lokalit Modřice (H 1864) a Trnávka (H 68).

Doba laténská 450 př.n.l. až 0 n. l.

Je spojena s expanzí Keltů. Na našem území dochází už v pozdní době halštatské k sjednocování pohřebních zvyklostí na celém území.

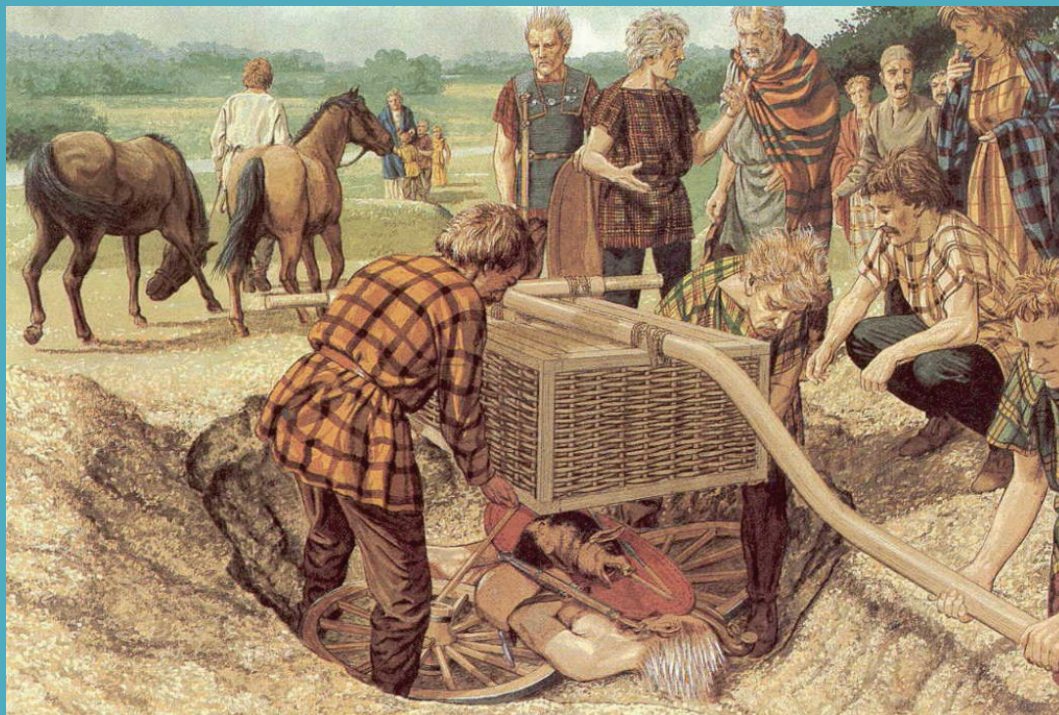

Periodizace doby laténské

- LTA 470 – 390 (před historickou expanzí keltů)
- LTB1 390 – 310 (doba expanze, počátek plochých pohřebišť)
- LTB2 310 – 260 (plochá pohřebišť)
- LTC1 260 – 180 (plochá pohřebišť)
- LTC2 180 – 120 (konec plochých pohřebišť, nástup oppid)
- LTD1 120 – 50 (doba oppid)
- LTD 2 / DŘ A 50 - 0 (laténsko – římský horizont, u nás v tu dobu už první germánské skupiny – podmokelská a kobylská)

Pohřební ritus v LT A

navazuje na praktiky z předcházející doby halštatské. Pohřbívalo se převážně žehem a ostatky se ukládaly do mohyl, navršených ze zeminy, v méně případech z kamenů. V 5. století již většina populace používala k uložení ostatků starší mohyly a nové mohyly si stavěli pouze příslušníci vládnoucí vrstvy. Dále se v této době objevují žárová „plochá“ pohřebiště, již bez mohyl, ovšem s malým náspem nebo kamenem na povrchu hrobu. Známe i málo početné kostrové hroby z tohoto období. K hrobové výbavě se řadí typické předměty jako je keramika nebo šperky, ve výjimečných případech mohl být do mohyly uložen například i vůz nebo postroj na koně

Charakteristika pohřebišť

Starší doba laténská (LB1- LC1) je označována jako období plochých keltských pohřebišť. To odráží úpravu hrobů nad povrchem terénu. Na rozdíl od předcházející doby halštatské nejsou hroby kryty mohylami. Přesto musely být nějakým způsobem ohraničené, protože se vzájemně nenarušují, ale respektují se a tvoří skupinky nebo řady.

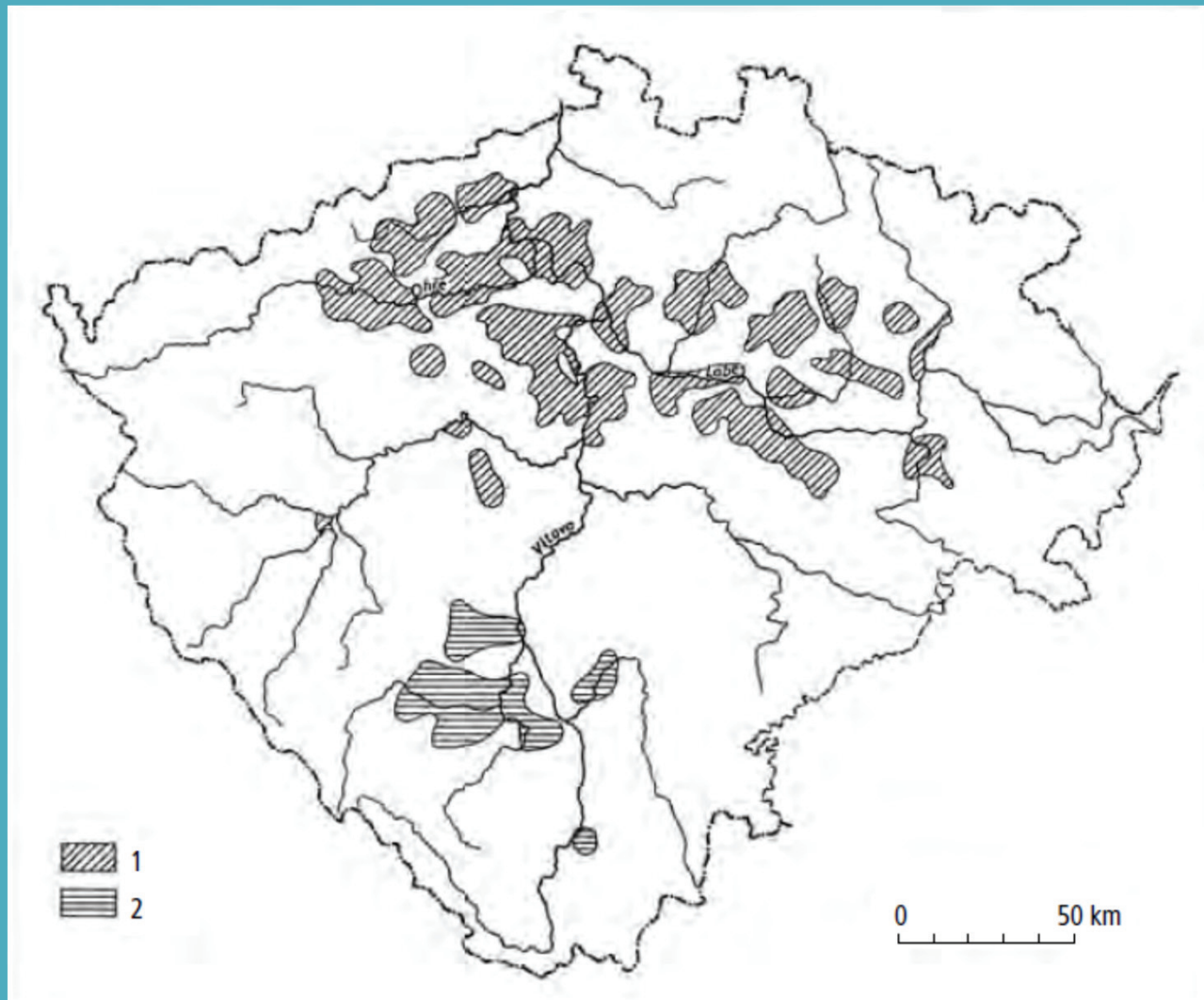
Dnešní průřezy keltskými hroby

Rekonstrukce původního vzhledu keltských hrobů

Možná povrchová úprava keltských hrobů pro niž ovšem neexistují jednoznačné důkazy.

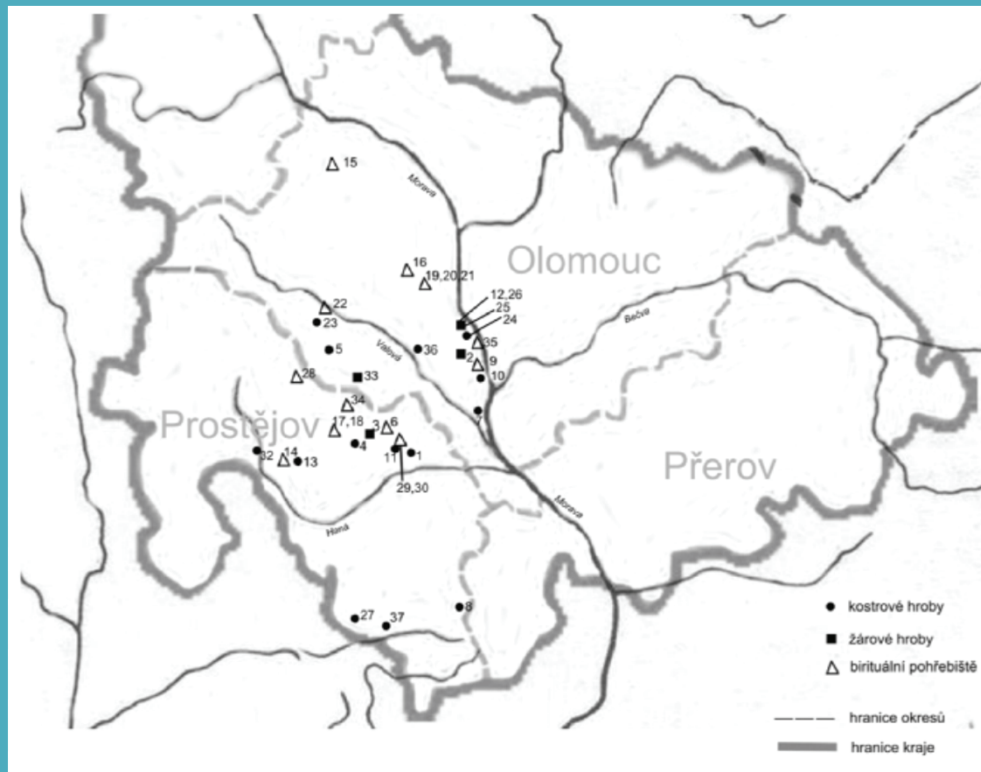
Laténská sídliště byla podle dosavadních zjištění poměrně malá. To odpovídá i charakteru pohřebišť. Pohřební areály obsahují zpravidla desítky, vzácně přes stovku hrobů, občas i jen jednotlivé hroby. Počet známých pohřebních areálů v Čechách a na Moravě dosahuje řádově stovek. Pohřebišťe se zpravidla nacházela na mírných vyvýšeninách a svazích, ve vyšších polohách než přilehlá sídliště.

Rozšíření laténských pohřebišť v Čechách

Umístění pohřebiště muselo odpovídat jak praktickým, tak rituálním požadavkům. Ideálem pro umístění pohřebiště byla vzdálenost 200–300 m od sídliště, ve které se nachází většina pohřebišť. Dalším specifikem byla vyvýšenina vůči sídlišti a odlesněný prostor. I když bylo pohřebiště poblíž sídliště, nebyl na něj přímý výhled. Nejsilnější koncentrace pohřebišť se nachází v blízkosti řek.

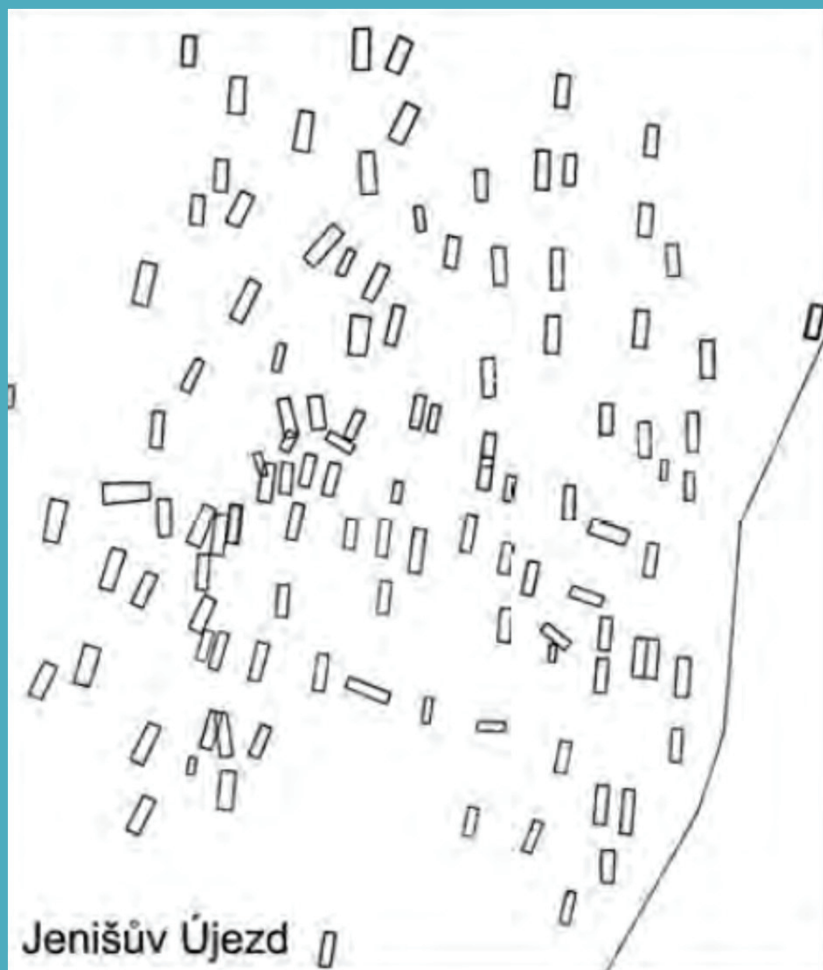
V intenzivně zkoumaných oblastech je doloženo soustředování pohřebišť (a bezesporu i s nimi souvisejících sídlišť) do prostorových shluků, navzájem oddělených neosídlenými plochami

Rozmístění nálezů laténských hrobů na Olomoucku.

Pohřebiště byla většinou používána pouze v kratších časových úsecích. Kontinuitu pohřbívání a narůstání pohřebiště určitým směrem lze sledovat jen vzácně, např. v Jenišově Újezdě, kde pohřbívání trvalo v průběhu celého 4. a 3. stol. př. Kr.

Hroby na pohřebištích vytvářejí buď jedinou koncentraci nepravidelného tvaru (např. Jenišův Újezd) nebo jeden výrazný shluk doplňují menší skupinky pohřbů v okolí.

Plánek pohřebiště na lokalitě Jenišův Újezd.

Na řadě lokalit (Dobšice, Dolní Dobrá Voda Radovesice I a II) je znám i případ uložení hrobů ve dvou velkých koncentracích. Hroby vykazují více či méně pravidelné řadové uspořádání. Zaznamenáváme vzájemné respektování hrobů dokládající jejich povrchové označení. Jeho náznaky byly zjištěny při výzkumu pohřebiště v Radovesicích I jako stopy nízkého rovu a vztyčeného dřevěného kůlu nebo prkna.

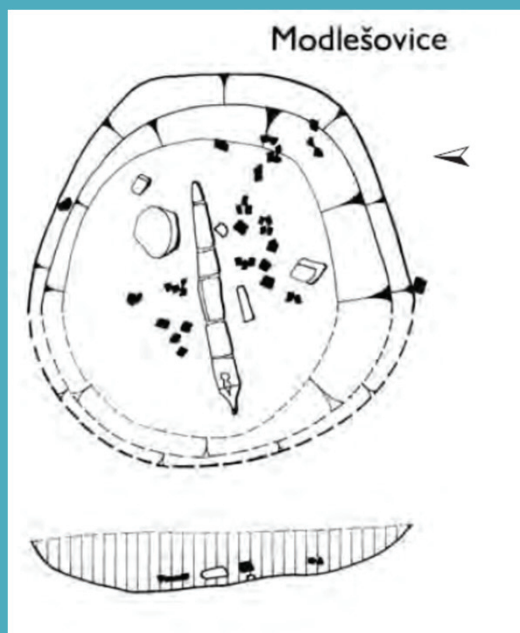
Hroby, resp. dvojice hrobů uložené v těsné blízkosti se interpretují jako výraz blízkého příbuzenského vztahu pohřbených. Vnitřní struktura pohřebiště vycházela zřejmě jednak z příbuzenských, jednak ze společenských vztahů v komunitě.

Pohřební ritus

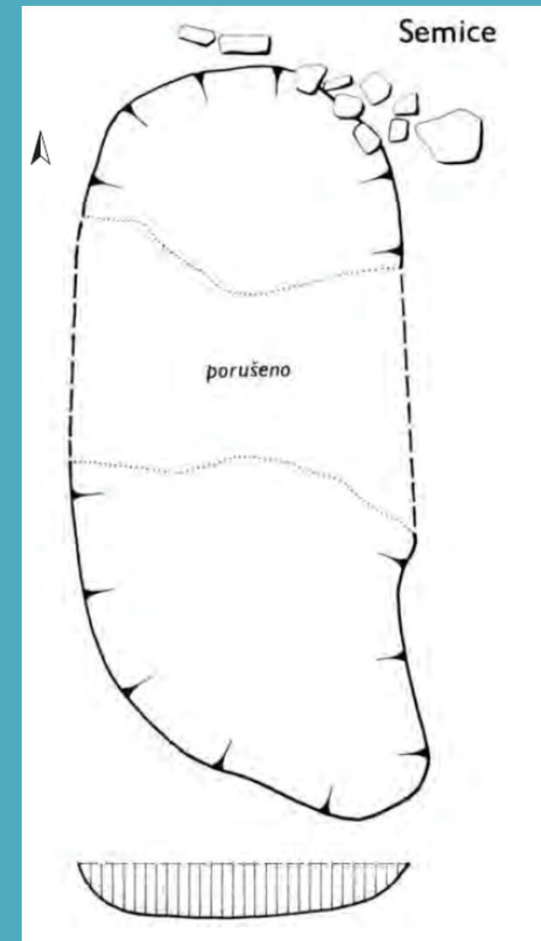
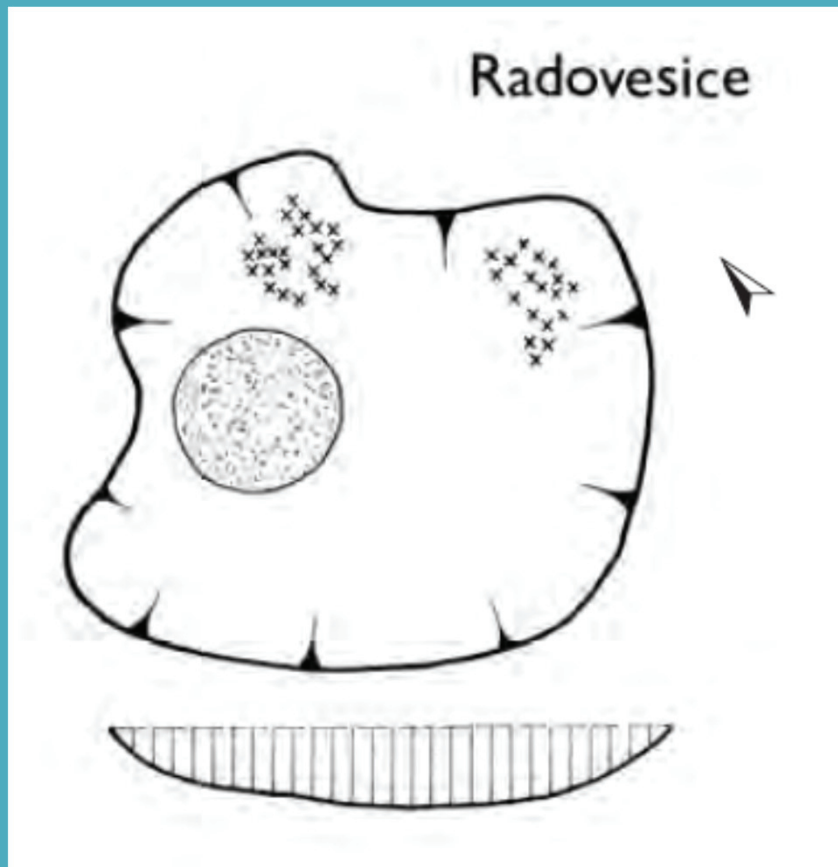
Ačkoli kostrový ritus se začíná prosazovat u ojedinělých hrobů či jejich skupinek již v LT A, vlastní počátek plochých kostrových pohřebišť je možno spolehlivě spojovat teprve s následujícím obdobím LT B1a. Ke změně z dominantního žárového na dominantní kostrový ritus došlo na počátku 4. století př. Kr. v poměrně krátkém časovém úseku, kdy pohřebišť žárová a kostrová spolu krátkodobě koexistovala.

V průběhu fáze LT B2 se opět, vedle kostrového pohřbívání, začal uplatňovat žárový pohřební ritus, ovšem jako minoritní prvek. Z chronologie hrobové výbavy vyplývá, že kostrový ritus byl praktikován až do samého závěru pohřbívání na plochých pohřebišťích, tedy až do konce fáze LT C1, souběžně s ojedinělým žárovým ritem.

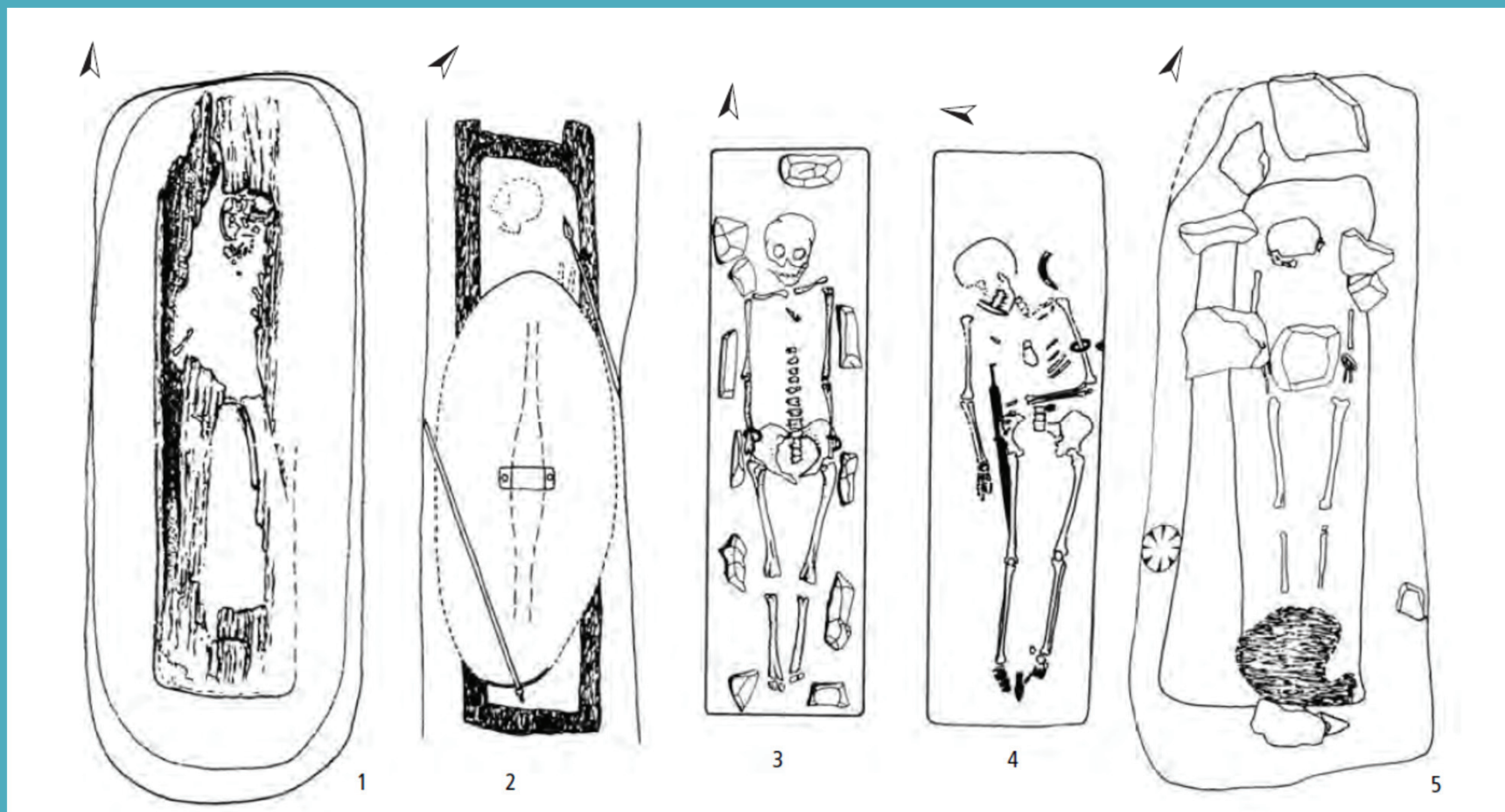

Ve starším období, ve stupni LT B, převažovaly mezi žárovými hroby ty popelnicové, zatímco ve střední době laténské, stupni LT C1, to byly hroby jámové. Jámové hroby mohou mít různé tvary, obdélný, oválný nebo kruhový. Jámy žárových hrobů jsou okrouhlé až oválné, mělké, s mísovitým dnem.

Žárové hroby bývají zpravidla uloženy v prostoru kostrových pohřebišť, jednotlivě mimo ně nebo v samostatných skupinách. Četnější zastoupení žárových hrobů nacházíme na Moravě.

Běžná hrobová jáma pro kostrový pohřeb měla obdélníkový půdorys, svislé stěny a rovné dno; délka činila kolem 2 m i více (horní okraj), šířka 0,6–1 m, hloubka do 1,5 m. Použití dřeva (k výdřevě jámy?) dokládají např. stopy kůlů zjištěné ve stěnách hrobové jámy (Březno u Loun). Uvádějí se dřevěná prkna či desky různého účelu. K úpravě jámy byl použit i kámen – buď k obložení obvodu dna, nebo kameny tvořily zával. Výklad přítomnosti jednotlivých kamenů v hrobě (např. na těle pohřbeného) je obtížnější.

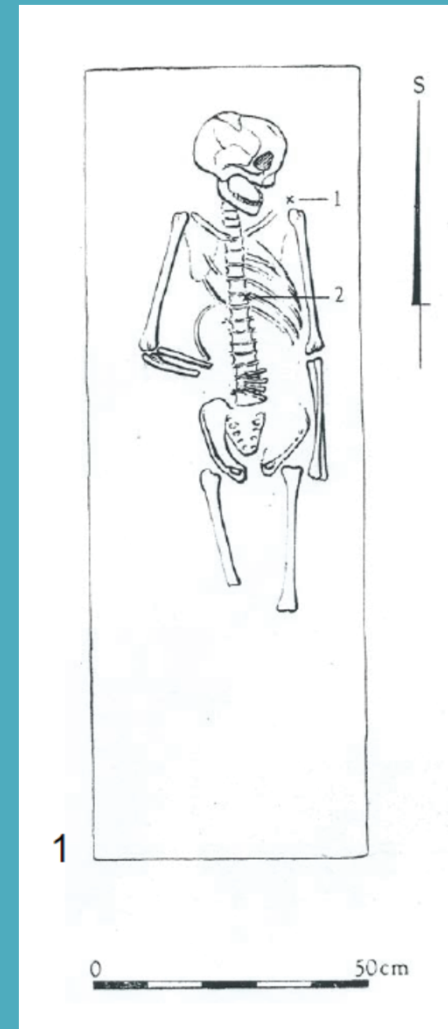
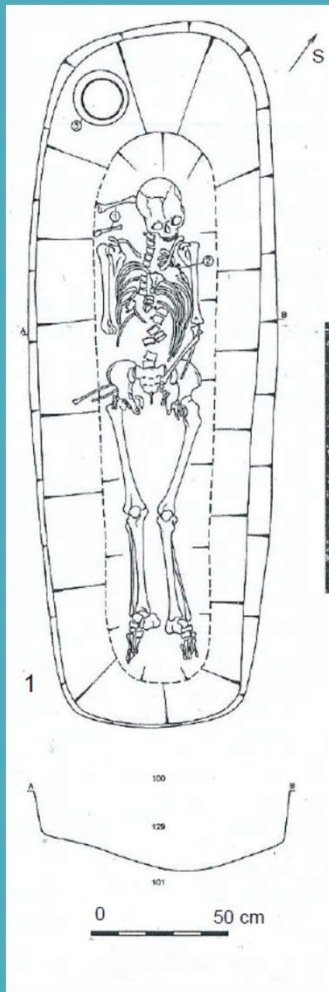
Příklady úpravy hrobových jam z českých lokalit.

Doklady používání rakve z prken, popř. vydlabané nebo vypálené z kmene, pocházejí z celé řady pohřebišť, ať již to jsou zbytky dřeva, otisky rakví nebo propadlé vrstvy Radovesice I, Jenišův Újezd I, II, Stránce, Tišice, Kutná Hora. Překřížení nohou, nefunkční poloha spon, případně otisky textilií na kovových předmětech osobní výbavy mohou indikovat zahalení těla do rubáše.

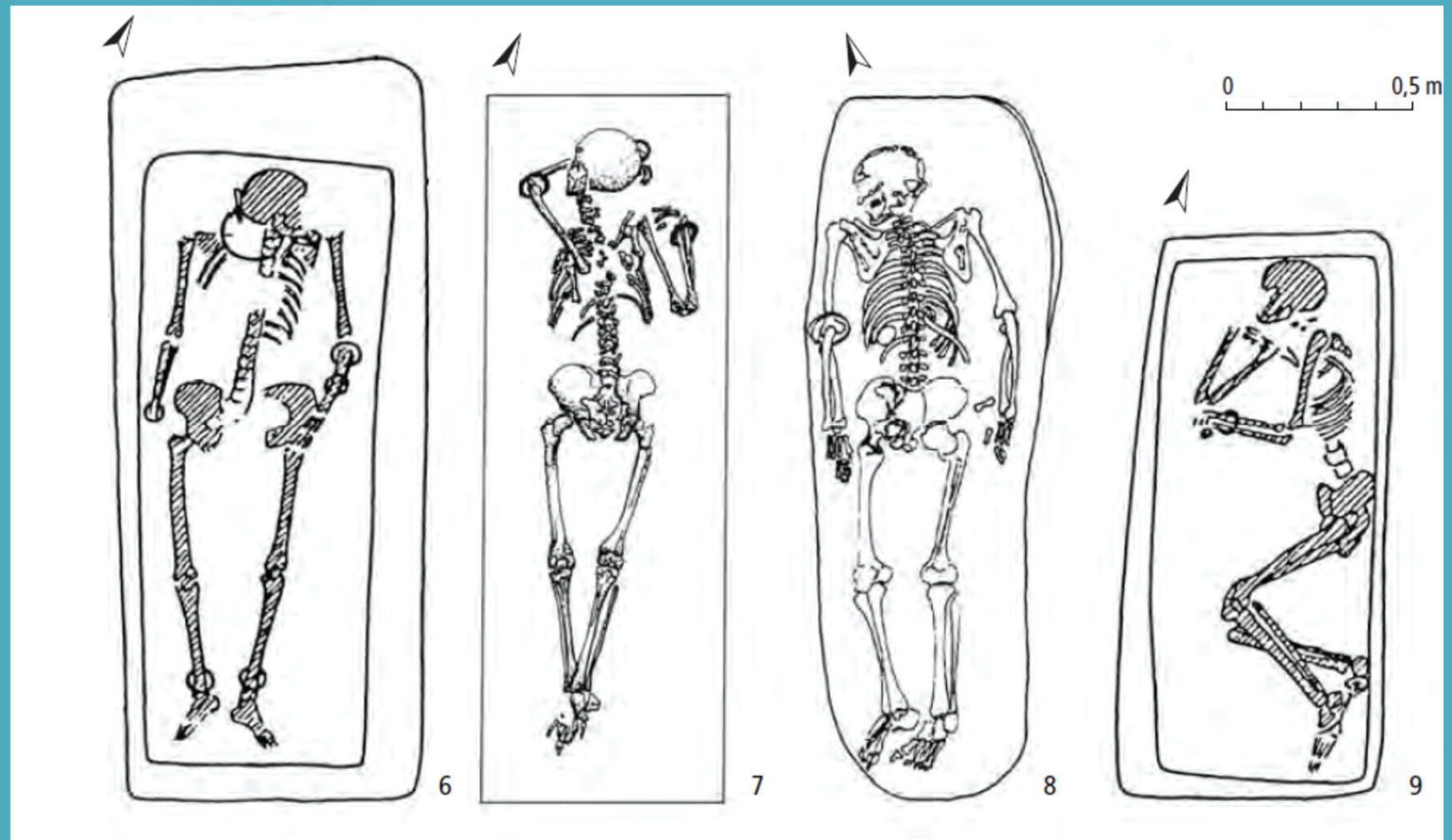
Rekonstrukce hrobu keltské ženy objevené na jaře 2017 v Aussersihlu, v Curychu. Přibližně čtyřicetiletá žena ležela v primitivní “rakvi” vyhloubené v kmeni stromu, na němž se stále nalézala kůra, a na sobě měla oblečeny jemné vlněné šaty, kabát z ovčí kůže a náhrdelník.

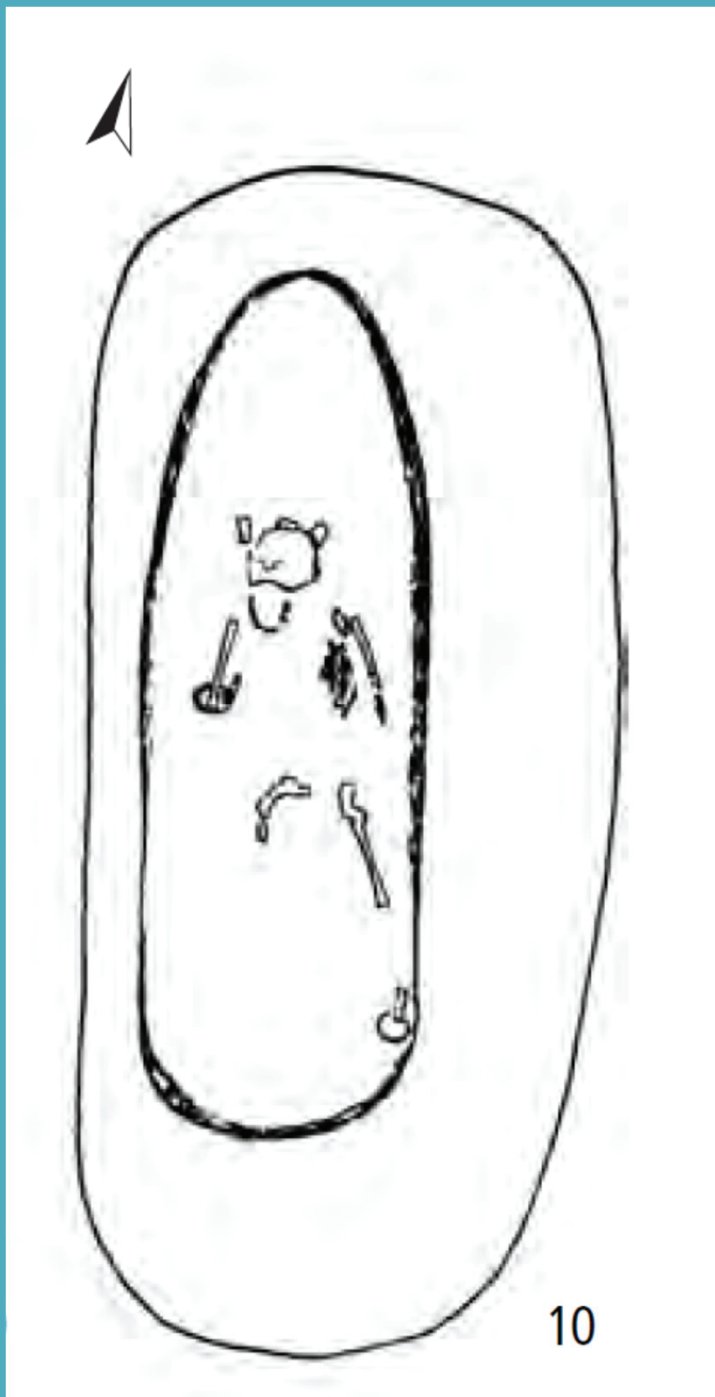
Kostrové pohřby jsou standardně uloženy v natažené poloze na zádech, s rukama podél těla a s hlavou orientovanou k severu. Tento pohřební ritus se liší od oblasti Karpatské kotliny a Dolního Rakouska, kde byli zemřelí orientováni hlavou k jihu. Oblast Čech a Moravy tedy můžeme přiřadit k západnímu středoevropskému laténskému okruhu.

Příklady standardně uloženého mužského (Kralice na Hané) a ženského hrobu (Prostějov).

K opakujícím se výjimkám patří uložení těla ve skrčené poloze na pravém boku (obr. 9; Tišice, Kutná Hora, Makotřasy, Sulejovice). Další anomálii představují pohřby uložené na břiše (obr. 7,8; Libčeves, Libkovice, Radovesice, Tišice). Za významnou odlišnost je nutno považovat i nestandardní orientaci těla (obr. 4), která má zřejmě narozdíl od nepatrných odchylek od severojižního směru, spojených asi s ukládáním pohřbů v různých částech roku, hlubší význam.

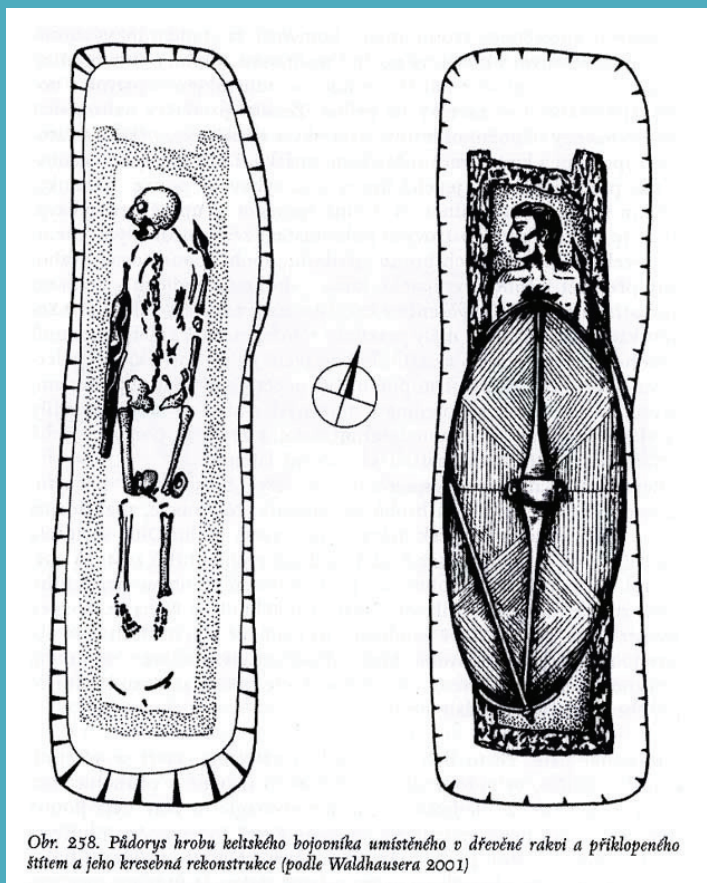
V nečetných případech se zachovaly hroby dětí. Absence hrobů velmi malých dětí není patrně způsobena špatným zachováním jejich pozůstatků, ale pravděpodobně spíše nerituálním uložením mimo pohřebiště. Výjimečně byli v jednom hrobě uloženi dva jedinci vedle sebe či nad sebou; obvykle se předpokládá jejich úzký rodinný vztah.

Dětský hrob z lokality Tišice v okrese Mělník.

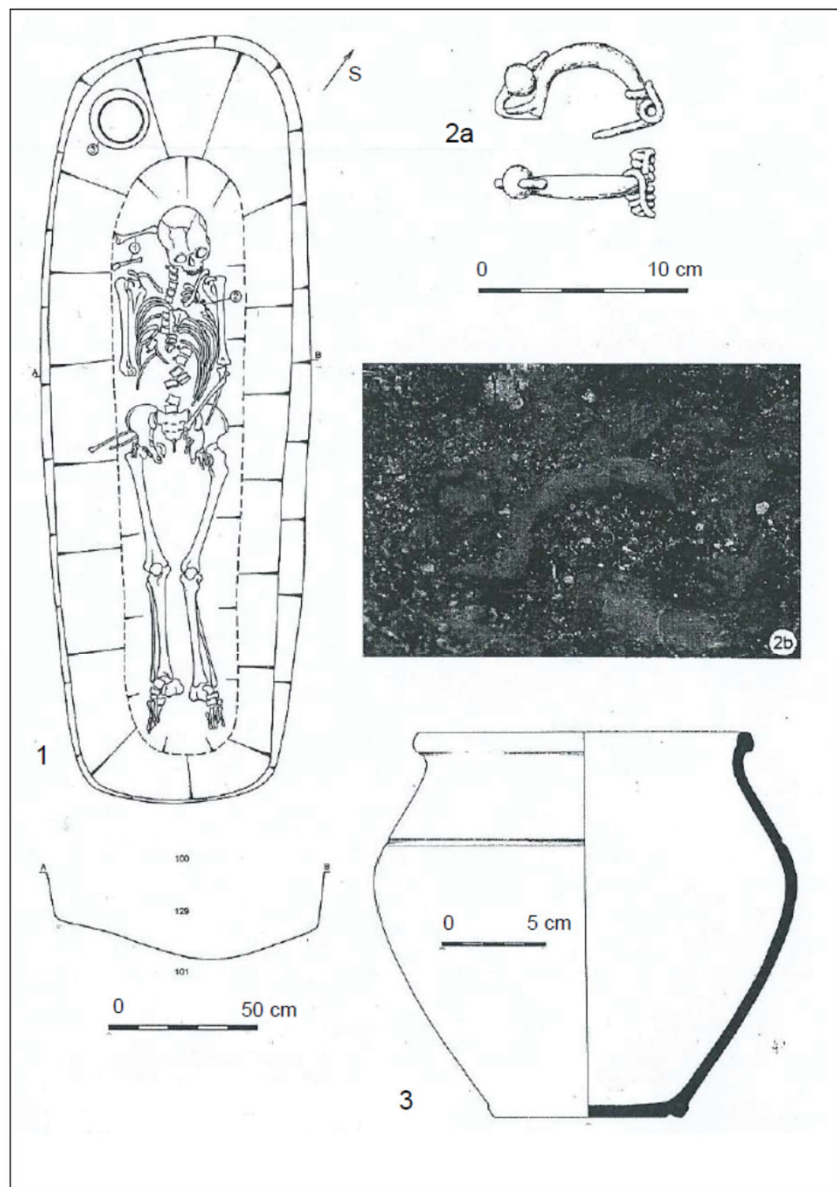
Hrobová výbava

Charakter hrobové výbavy odpovídá do jisté míry pohlaví, věku, rodinnému stavu a společenskému postavení pohřbených. Někteří badatelé rozčlenili pohřební výbavu do několika základních skupin (garnitur).

1. muži se zbraněmi: železný meč a většinou i kopí a štít; opasek (zpočátku z organického materiálu, od LT B2 celokovový); 1–2 železné spony, ojediněle železný či bronzový náramek;

2. muži beze zbraní: železná spona, ojediněle náramek;

Tab 9.

Kralice na Hané: 1 hrobová jáma muže; 2a, 2b železná spona s velkou kuličkou na patce; 3 situlovitá nádoba

3. ženy s početnou výbavou: bronzové nánožníky, nákrčník (s regionálně odlišným výskytem), bronzové spony, prsteny, převážně párově nošené náramky, v mladším období i další náramky ze železa či skla (od LT C1); opasek (zpočátku z organického materiálu, později celokovový).

Pitkovice, ženský keltský hrob ze 4. století př. Kr.

4. ženy s nepočetnou výbavou: 1–2 náramky, spony převážně železné.

Příklady ženských hrobů z lokalit Kutná Hora a Prostějov.

Tyto odlišnosti jsou sledovatelné i v pohřbech dětí. U pohřbů nalezených bez výbavy lze předpokládat původní přítomnost alespoň základního funkčního šperku, resp. šatového spinadla – železné spony, která mohla být strážena korozí.

Vedle zbraní, opasků, spinadel a kruhového šperku jsou ve výbavě pohřbů zastoupeny i skleněné či jantarové korálky či keramické, kovové nebo kamenné závěsky. V nečetných případech se vyskytují hliněné přesleny, brousky, nože, nůžky a toaletní soupravy.

Vkládání částí zvířat, zejména prasete, ale i jiných druhů domácích či lovených, je spíše výjimečné.

Zvyk ukládat do hrobů keramické nádoby se uplatňoval postupně, silněji až od LT B2 a všeobecně je typický pro východní oblast střední Evropy. Podle nejnovějších přírodovědných analýz byly do hrobů vkládány i květiny a větvičky. Vůz či zápřah nejsou doloženy jako součást hrobové výbavy.

Součásti výbavy byly zpravidla uloženy ve funkční poloze (např. kruhové šperky na zápěstí či paži, meč na pravé straně těla, hrot kopí vpravo u hlavy, štít překrývá tělo). Občas se lze setkat s úmyslným poškozením (např. se záměrnou deformací zbraní) – ze symbolických, ale někdy i z praktických důvodů (kvůli velkým rozměrům předmětu, např. štítu), či s nefunkčním uložením části výbavy.

Pohřební ritus v období LT C2–D1

V LT C2 se v Čechách pohřební zvyklosti zásadně změnily, a to tak, že způsob pohřbívání se stal archeologicky nezachytitelným. Je to bezpochyby výraz ideologických změn. Pro období LT C2–D1 nejsou z Čech ani z Moravy známy žádné laténské hroby. Zvažuje se, že by např. mělké žárové hroby bez milodarů (např. nejisté hroby ze Stradonic) mohly být mladolaténského stáří, není to však doloženo. Takové hroby se ostatně zachovávají jen výjimečně a jejich datování může být problematické. Jiným možným vysvětlením absence hrobů v tomto období je zcela jiné zacházení s ostatky zemřelých, které se vůbec nemusely dostávat do země. O možných odlišných pohřebních praktikách svědčí nálezy lidských kostí ze sídlištního kontextu.

Lidské pozůstatky v sídlištních areálech

Nálezy lidských pozůstatků v obytných areálech jsou méně časté než v pozdně halštatském období. Převažují ve fázi LT B1, nechybějí však ani v LT C a D, a to jak na otevřených sídlištních, tak na oppidech.

Jde jednak o kompletní kostrové pohřby (např. pohřby novorozenců) v základech či na dně sídlištních objektů nebo v jejich výplni, jednak o jednotlivé lidské kosti, zejména lebky či jejich části (Modlešovice, Závist), nebo naopak bezhlavé skelety (Závist) či části trupu a končetin. Kosti mohou nést doklady násilí, resp. stopy sekání, úderů a rozbíjení. Vyskytují se rovněž perforovaná kolečka vyřezaná z lebeční kosti.

Význam lidských kostí v sídlištním kontextu se interpretuje různým způsobem – jako stavební oběti (nálezy pod podlahou chat či v základech hradby: Závist, Stradonice), oběti zajišťující úrodu (pohřby či kosti v zásobních jamách), trofeje a doklady kultu „uťatých hlav“, pohřby sociálně se odlišujících jedinců, pohřby dětí zemřelých v neonatálním věku, odraz konfliktních situací na lokalitě nebo jako projev obecně rituálních aktivit.